

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Географічний факультет
Кафедра економічної географії та екологічного менеджменту**

**РОЛЬ ІНКЛЮЗИВНОГО МУЗЕЙНОГО ПРОСТОРУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)**

Виконала:

здобувача IV курсу, 405 групи,
галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
спеціальності 014.07 «Середня освіта
(географія)» ОП «Географія»
Баланюк Катерина Валеріївна

Керівник:

доктор педагогічних наук,
професор кафедри економічної географії
та екологічного менеджменту
Чубрей Олександра Степанівна

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 17 від 29 травня 2025 р.
Зав. кафедрою _____ проф. Руденко В.П.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ..	7
1.1. Сутність та еволюція музейної педагогіки як освітнього напрямку.....	7
1.2 Особливості організації екскурсій для дітей з інвалідністю в умовах музейного середовища.....	13
1.3 Безбар'єрний туризм в Україні: сучасний стан, проблеми перспективи розвитку.....	19
Висновки розділу 1	25
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНИХ ПРАКТИК У МУЗЕЯХ	26
2.1 Основні характеристики інклюзивних музейних просторів за кордоном. ...	26
2.2 Успішні приклади інклюзивності в європейських музейних установах.....	33
2.3 Застосування інноваційних технологій для забезпечення інклюзії: європейський підхід.....	39
Висновки до розділу 2	44
РОЗДІЛ III. ХАРАКТЕРИСТИКА ІНКЛЮЗИВНОГО МУЗЕЮ СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ.....	45
3.1 Географічний аспект інклюзивного музейного простору України.....	45
3.2 Віртуальні екскурсії як інструмент географічної освіти дітей з інвалідністю в умовах воєнного стану.....	51
3.3 Віртуальний інклюзивний культурний простір «Музей без меж»	58
Висновки до розділу 3	63
РОЗДІЛ IV. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО МУЗЕЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК СКЛАДОВОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ.....	64
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ.....	76

АНОТАЦІЯ

Баланюк К. В. Роль інклюзивного музейного простору в забезпеченні географічної освіти дітей з інвалідністю.

Кваліфікаційна бакалаврська робота. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, географічний факультет, кафедра економічної географії та екологічного менеджменту, Чернівці, 2025. – 88 с.

У роботі досліджено можливості інклюзивного музейного простору для реалізації географічної освіти дітей з інвалідністю. Розкрито теоретичні засади музейної педагогіки, особливості організації інклюзивних екскурсій, а також стан безбар'єрного туризму в Україні. Проаналізовано європейський досвід упровадження інклюзивних технологій у музейну діяльність.

Окрема увага приділена українському контексту – впливу музеїв на формування географічної компетентності школярів. Запропоновано авторську модель віртуального простору «Музей без меж» як приклад інклюзивної геоосвіти у воєнний період. Подано практичні рекомендації щодо розвитку інклюзивних музейних практик в освітньому середовищі.

Ключові слова: інклюзія, музейна педагогіка, віртуальний музей, географічна освіта, діти з інвалідністю, інклюзивний туризм, освітні технології.

ABSTRACT

Balaniuk K. V. The Role of Inclusive Museum Space in Providing Geographic Education for Children with Disabilities.

Bachelor's Qualification Thesis. – Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Faculty of Geography, Department of Economic Geography and Environmental Management, Chernivtsi, 2025. – 88 p.

The thesis explores the potential of inclusive museum spaces as a tool for delivering geographic education to children with disabilities. It outlines the theoretical foundations of museum pedagogy, the specifics of organizing inclusive excursions, and the current state of barrier-free tourism in Ukraine. The study also examines European practices in implementing inclusive technologies in museums.

Special attention is given to the Ukrainian context and the role of museums in developing students' geographic competencies. The author presents a model of the virtual cultural space "Museum Without Borders" as an example of inclusive geographic education during wartime. Practical recommendations are provided for enhancing inclusive museum practices within the educational environment. The research results were tested during pedagogical practice and presented at student scientific conferences.

Keywords: inclusion, museum pedagogy, virtual museum, geographic education, children with disabilities, inclusive tourism, educational technologies.

_____ К.В. Баланюк

(підпис)

ВСТУП

Актуальність дослідження. У наш час серед основних орієнтирів розвитку освітньої сфери виокремлюються доступність, інклюзивність та впровадження інновацій. Одним із ключових завдань сучасної педагогічної науки є створення умов для рівноправного доступу всіх учнів, зокрема тих, хто має особливі освітні потреби, до якісного навчання. У цьому контексті особливу увагу привертає впровадження інклюзивної освіти, яка передбачає адаптацію змісту, форм і методів навчання відповідно до потреб кожної дитини.

Окреме місце в освітньому процесі належить музейній педагогіці – сфері, яка сприяє не лише засвоєнню знань, але й формуванню світогляду, розвитку емоційно-ціннісного ставлення до культурної спадщини. Однак традиційна форма відвідування музеїв часто є недоступною для учнів з інвалідністю, а також в умовах воєнного часу, коли фізичне відвідування культурних закладів обмежене. У зв'язку з цим виникає необхідність впровадження віртуального музейного середовища, яке забезпечує нові можливості для інклюзивної географічної освіти.

Використання сучасних цифрових технологій у музейній справі дозволяє створити доступний і захопливий освітній простір, у якому кожна дитина, незалежно від фізичних можливостей чи соціального статусу, має змогу ознайомитися з історико-географічними об'єктами, взяти участь у віртуальних екскурсіях, розвивати просторове мислення, критичне сприйняття та культурну обізнаність.

Таким чином, дослідження можливостей застосування віртуального музейного середовища у контексті інклюзивної географічної освіти є не лише актуальним, а й суспільно значущим, оскільки відповідає сучасним запитам освітньої політики, інноваційним підходам у навчанні та стратегіям забезпечення освітніх прав дітей з ООП.

Мета дослідження. Метою бакалаврської роботи є обґрунтування теоретичних основ і розробка практичних рекомендацій щодо використання віртуального музейного середовища як інструменту інклюзивної географічної освіти учнів з особливими освітніми потребами.

Завдання дослідження

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання наступних завдань:

1. здійснити теоретичний аналіз наукових джерел з теми інклюзивної освіти та музейної педагогіки;
2. визначити педагогічні умови та принципи організації музейної діяльності для учнів з особливими освітніми потребами;
3. дослідити вітчизняний та міжнародний досвід використання віртуальних музеїв у шкільній освіті;
4. оцінити стан інклюзивного доступу до музеїв в Україні;
5. розробити модель організації віртуального музейного середовища як дидактичного засобу географічної інклюзивної освіти.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є процес організації освітньої музейної діяльності в умовах інклюзивної освіти.

Предмет дослідження. Предметом дослідження виступають теоретичні основи та методичні підходи до використання віртуального музейного середовища в процесі реалізації інклюзивної географічної освіти.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були апробовані під час педагогічної практики у закладах загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання. Матеріали, розроблені в межах роботи, використовувались у проведенні віртуальних екскурсій для учнів 5-7 класів.

Структура та обсяг роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У роботі викладено теоретико-методологічні основи дослідження, проведено аналіз сучасного стану проблеми, представлено авторську модель віртуального музею. Загальний обсяг роботи становить 79 сторінок, основна частина – 64 сторінок. Список використаних джерел налічує 53 найменувань. Робота ілюстрована таблицями, схемами, зображеннями музейних об'єктів.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Сутність та еволюція музейної педагогіки як освітнього напрямку

Термін «музейна педагогіка» виник на початку XX століття в Німеччині та пов'язаний із діяльністю відомих філософів-просвітників і музейних працівників, зокрема Г. Кершенштейнера, А. Ліхварка, Г. Фрейденталя та інших. Саме ці науковці зробили суттєвий внесок у становлення й розвиток теоретичних засад та практичного застосування музейної педагогіки.

Первісно поняття музейної педагогіки означало напрям, що був спрямований на організацію взаємодії музею з учнями. Згодом цей підхід зазнав трансформацій: було осмислено освітню функцію музею, а також запропоновано нову модель комунікації, у якій відвідувач розглядається як активний учасник діалогу. Такий формат "музейного діалогу" дозволяв залучати відвідувачів до глибшого осмислення експозицій і формувати більш особистісне сприйняття музейних об'єктів.

Ще у 1913 році директор Гамбурзької картинної галереї А. Ліхварк підкреслював, що однією з головних функцій музеїв є освітня діяльність. Саме ця ідея дала поштовх до формування музейної педагогіки як окремого напрямку. Інтерес до старожитностей проявлявся ще у XIX столітті, особливо під час активного розвитку археології, коли виникали товариства шанувальників старовини (зокрема у 1897 році). Втім, термін «музейна педагогіка» увійшов у науковий обіг значно пізніше – лише у 90-х роках XX століття. Саме тоді в Німеччині, а згодом у Польщі та Україні, дослідники такі як В. Кухарський, Е. Войнар, Т. Гадомська та інші започаткували серію досліджень, присвячених налагодженню співпраці між музеями та освітніми закладами. Це стало новим етапом, коли науковці, педагоги та працівники музеїв прагнули по-новому осмислити зміст і форми музейно-педагогічної діяльності, визначити сучасні підходи з урахуванням авторських програм і курсів, а також розробити новітні методики роботи [18].

Останніми роками термін «музейна педагогіка» активно входить у науковий обіг і практику освітньої діяльності, що свідчить про новий етап у використанні виховного та освітнього потенціалу музеїв. Українські науковці трактують музейну педагогіку як окремий напрям педагогічної науки міждисциплінарного характеру, що поєднує у собі елементи музеєзнавства, соціальної педагогіки та педагогіки дозвілля [18].

Протягом останніх десятиліть зміни у сфері освіти спричинили переосмислення традиційної парадигми та зумовили перехід від акценту на засвоєння знань, умінь і навичок до розвитку здатності до навчання та саморозвитку упродовж усього життя. Сучасна українська система освіти орієнтується на інноваційність та компетентнісний підхід, спрямовуючи свої зусилля на підготовку молодого покоління до успішної діяльності в умовах інформаційного перенасичення та високої конкуренції. Нині нагальною є потреба замінити просту передачу знань створенням умов для інтелектуального та особистісного зростання кожного школяра, а також для формування індивідуальної освітньої траєкторії.

Потенціал музейної педагогіки активно вивчають провідні сучасні науковці, серед яких В. Бітаєв, С. Довгий, О. Караманов, Ю. Мосенкіс, В. Павлишин, О. Топузов, С. Посохов. Хоча для України цей напрямок є відносно новим, вже спостерігається тенденція до систематизації накопичених знань, зокрема у рамках таких заходів, як «Міжнародна науково-практична конференція». Дослідники приділяють увагу висвітленню історичних етапів становлення музейної педагогіки у контексті освіти та науки, аналізують організацію музейного середовища, вивчають інноваційний досвід зарубіжних країн, розглядають теоретичні й прикладні питання педагогічної діяльності музеїв, а також досліджують правові засади функціонування музеїв в Україні та впровадження сучасних технологій у музейно-педагогічну практику [15].

Так, О. Караманов підкреслює, що «аналіз сучасної музейно-педагогічної термінології свідчить про розширення меж та можливостей її субдисциплін, таких як музейна дидактика, музейна соціологія, музейна психологія та музейна

філософія. Це відображає посилене опрацювання власного наукового інструментарію, з урахуванням новітніх контекстів і форм музейної комунікації у межах сучасних освітніх парадигм – особистісно орієнтованої та креативної» [15]. Згодні й з І. Удовиченко, яка стверджує, що «музейна педагогіка досліджує шляхи формування гуманістичного світогляду, спирається на духовні цінності та впливає на специфіку інтелектуального, морального й естетичного розвитку особистості через музейну комунікацію». На думку дослідниці, духовність розглядається як комплекс діяльнісних якостей людини, що включає здатність до творчості, саморозвитку та свідомого впливу на власне інтелектуальне, моральне й естетичне зростання [30].

На сьогодні дослідники акцентують увагу на доцільності використання наукових музеїв як повноцінного освітнього простору. Так, О. Топузов зазначає, що необхідно створювати музейні лабораторії, які мають виконувати низку ключових функцій: здійснювати науково-дослідницьку діяльність, розвивати музейно-педагогічну та просвітницьку роботу, організовувати освітню та наукову співпрацю (у тому числі міжнародного рівня), брати участь у проведенні масових наукових подій, публікувати результати досліджень, а також забезпечувати підготовку та підвищення кваліфікації як музейних працівників, так і педагогів [15].

Варто підкреслити, що наукові центри та музеї науки функціонують у багатьох країнах світу й щороку приваблюють мільйони відвідувачів. Такі установи створюють середовище, де теоретичні знання поєднуються з практикою, статичний виклад матеріалу замінюється динамічними та інтерактивними формами подачі, а наукові поняття стають зрозумілими та доступними для людей різного віку. Як зауважує В. Дунець, «Музеї науки та наукові центри посіли важливе місце у науково-освітньому просторі та своєрідно налагоджують взаємодію між науковими установами, лабораторіями, дослідниками та суспільством у цілому». Для України вивчення світового досвіду розвитку таких інституцій і запозичення ефективних практик їх функціонування є актуальним як у теоретичному, так і практичному аспектах. Ці заклади поки що є новим явищем

для нашої держави, лише починають формуватися та потребують усвідомлення суспільством принципів їх діяльності, а також підтримки й зацікавленості з боку державних структур і наукової спільноти [15].

Використання комп'ютерних технологій та мережі Інтернет відкриває можливості для здійснення віртуальних подорожей із доступом до високоякісних репродукцій, які можна збільшувати у багато разів для детального розгляду. Завдяки 3D-експозиціям, що супроводжуються пізнавальною інформацією, користувачі мають змогу ознайомлюватися з колекціями провідних музеїв світу. Вартим уваги є проєкт Google «Віртуальні тури музеями світу», реалізований за участі 17 найвідоміших музеїв, серед яких Третьяковська галерея та Ермітаж. Інтернет-ресурси створюють широкі можливості для організації цікавих дослідницьких завдань як для індивідуальної роботи, так і для роботи в групах [26]. Це має особливе значення для спеціалізованої мистецької освіти, що передбачає підготовку майбутніх мистецтвознавців, дизайнерів, культурологів, фахівців із образотворчого та декоративного мистецтва, мистецьких експертів тощо.

Розглядаючи сучасне бачення музею як складової освітнього простору, варто підкреслити важливість використання творчого потенціалу в проєкції індивідуальних біографій. Такий підхід передбачає зосередження уваги на дослідженні життєвого шляху окремих особистостей, їхньої ролі у соціально-культурному контексті, переживань, світогляду та внеску у розвиток науки чи культури. Це сприяє формуванню та засвоєнню демократичних цінностей суспільства, духовних і морально-етичних орієнтирів, а також розвитку особистісної самоідентифікації [20].

Музейно-педагогічний процес, забезпечуючи нерозривний зв'язок виховання й навчання, ґрунтується на низці ключових принципів:

1. Принцип особистісної спрямованості, який передбачає врахування індивідуальних характеристик особистості, її ціннісних установок, духовних потреб, мотивів поведінки та діяльності;
2. Принцип урахування індивідуальних і вікових особливостей аудиторії,

що спирається на співвідношення загальних властивостей певної вікової групи та унікальних рис окремого відвідувача;

3. Принцип розвитку особистості через активну діяльність, що акцентує на важливості залучення учнів до активної взаємодії з музейним середовищем;

4. Принцип узгодженості діяльності всіх учасників музейно-педагогічного процесу, що передбачає організацію їхньої взаємодії задля досягнення спільних освітньо-виховних цілей [1].

В аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень під назвою «Роль музеїв у культурному та соціально-економічному розвитку країни: зарубіжний досвід» О. Кузьмук проводить детальний компаративний аналіз участі музейних установ у житті суспільства та освітньому процесі на прикладі європейських країн. Так, наприклад, у Польщі, де проживає близько 38 мільйонів осіб, функціонує приблизно 1075 музеїв, які щороку відвідує близько 20 мільйонів людей. При цьому близько 600 тисяч польських дітей щороку беруть участь у музейних гуртках і конкурсах. В Україні, з населенням понад 45 мільйонів, налічується 445 державних і комунальних музеїв, 8 національних музеїв і 14 заповідників, що включають 94 філії та 689 відділів. У музейній сфері працює понад 24 тисячі працівників, а загальна кількість відвідувачів українських музеїв становить приблизно 18 мільйонів осіб на рік [15].

Проте значна кількість українських музеїв не має змоги повною мірою реалізувати свій потенціал і продемонструвати свої можливості. У більшості випадків близько 95% музейних колекцій залишаються малодоступними для широкої аудиторії не лише через обмежені експозиційні площі та відсутність достатньої кількості виставкових залів, а й через низьку архітектурну доступність та застарілу політику, що забороняє знайомство школярів з музейними фондами. Крім того, лише близько 10% українських музеїв мають власні веб-сайти або сторінки у соціальних мережах.

Лише найбільші музейні установи можуть дозволити собі видання мультимедійних матеріалів з метою популяризації власних закладів, експозицій та виставок. Невирішеною залишається проблема комп'ютеризації та

автоматизації обліку музейних експонатів, а також оцифрування найцінніших культурних і мистецьких пам'яток.

У багатьох випадках прихильники народного мистецтва, архітектури та побуту не мають достатньої інформації про багатство музейних колекцій та форми співпраці, які музеї можуть запропонувати. Відсутність чіткої інформації про діяльність музеїв, їхні плани й проєкти створює значні труднощі як для відвідувачів, так і для закладів загальної середньої та позашкільної освіти, а також інших освітніх установ.

Самобутня культура, багата історична спадщина, унікальні етнічні традиції та висока духовність місцевих мешканців виступають ключовими чинниками, які безпосередньо сприяють промоції регіону як на національному рівні, так і в процесі формування позитивного іміджу навчального закладу. У цьому контексті слід підкреслити особливу роль та освітню місію музеїв. Поєднуючи зв'язок із історичною пам'яттю, накопичені знання, духовні цінності та видатні зразки матеріальної культури, музейні експонати сприяють всебічному розвитку особистості, а також залученню місцевої громади до надбань національної та світової історико-культурної спадщини [15].

Таким чином, Поняття «музейна педагогіка» виникло на початку XX століття в Німеччині й пов'язане з іменами Г. Кершенштейнера, А. Ліхтварка, Г. Фрейденталя. Вони одними з перших усвідомили значення музею в освітньому процесі, що стало підґрунтям для розвитку музейної педагогіки як окремого напрямку. З часом вона набула міждисциплінарного характеру, поєднуючи музеєзнавство, педагогіку та соціальні науки.

В Україні інтерес до цієї галузі активізувався наприкінці XX – на початку XXI століття, коли почали усвідомлювати потенціал музеїв у сучасній освіті. Нині музейна педагогіка розглядається як самостійна платформа для розвитку компетентностей, формування цінностей і світогляду. Її значення особливо зростає в умовах компетентнісного підходу, що орієнтує освіту на критичне мислення, самоосвіту та креативність.

1.2 Особливості організації екскурсій для дітей з інвалідністю в умовах музейного середовища

Інклюзивні практики в музеях – це набір заходів та програм, які спрямовані на забезпечення доступу до експозиції музею для всіх громадян, включаючи людей з інвалідністю, осіб похилого віку, дітей з інвалідністю та інших вразливих соціальних груп. Це створення умов, за яких люди, які належать до різних уразливих груп, що зазнають дискримінації та є виключеними з суспільного життя, зможуть отримувати повноцінне задоволення від відвідування музею та участі у культурних заходах. Основними складовими інклюзивного музейного простору є:

1. Фізична доступність музею та експозиції.
 2. Доступність інформації про діяльність музею.
 3. Доступність контенту експозиції для різних категорій відвідувачів.
- Розробка спеціальних екскурсій та програм для людей з різними формами інвалідності.

Фізична доступність музеїв є невід'ємною частиною розвитку інклюзивної культури. Це поняття охоплює розробку і реалізацію заходів, спрямованих на забезпечення можливості пересування та використання спеціальних пристроїв для людей з різними формами інвалідності, а також інших маломобільних відвідувачів (сім'ї з дітьми, люди похилого віку тощо). Багато музеїв в Україні вже вживають заходів для створення безбар'єрного архітектурного середовища та інфраструктури, щоб зробити свої експозиції доступними для всіх: встановлюють підйомники та пандуси, розширюють дверні отвори, облаштовують місця для відпочинку, роблять вбиральні доступними для людей на колісних кріслах, розміщують спеціальні знаки та піктограми для індикації маршрутів з доступом для людей з інвалідністю тощо. Прикладом можуть слугувати приміщення Музею історії міста Києва, де впроваджується програма «Культура без обмежень», музею Пінзеля у Львові, Національного музею Тараса Шевченка та музейного комплексу «Мистецький арсенал» у Києві тощо. У

Мистецькому арсеналі відвідувачі можуть взяти на прокат ходунки та колісні крісла, що може бути корисним для відвідувачів похилого віку [13].

Інший приклад – Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Експозиції музею розташовано в старовинних будівлях, які є пам'ятками історії та архітектури, а отже їх не можна перебудовувати. Попри це в музеї активно розробляються рішення для того, щоб зробити його більш комфортним та доступним для маломобільних груп населення. Наприклад, впроваджується програма «Культурний декрет» – музейні зустрічі для батьків з малюками 0-3 років. У гардеробах музею встановлено пеленатори, а в гардеробі європейської експозиції є місце для годування немовлят. Для батьків з дітьми у дитячих візочках передбачений окремий вхід через арку в музейний двір, де влітку візочки можна безпечно залишити, оскільки він замикається на ключ. У центрі музейних зал створено ігрові зони для дітей. Поки діти граються батьки мають змогу оглянути експозицію розташовану в залі, послухати розповідь гіда тощо.

Важливим фактором доступності музею є його персонал. Працівники музею повинні бути навчені взаємодіяти з людьми з різними формами інвалідності та при необхідності надавати їм допомогу [27].

Інформаційна доступність є не менш важливою для забезпечення інклюзивності музеїв. Важливо доносити інформацію щодо їхньої діяльності, змісту експозиції, а особливо щодо цільових програм та проєктів до представників тих вразливих груп населення на яких вони спрямовані. Прикладом відповідності стандартам доступності є оновлений офіційна веб-сторінка музею імені Богдана та Варвари Ханенків. На сайті передбачено можливість налаштування контрастності, розмірів шрифту, кольору шрифту, що полегшує сприйняття інформації для людей з порушенням зору, людей похилого віку [28].

Важливим завданням сучасного музею є забезпечення доступності своєї експозиції для якомога ширшого кола відвідувачів. Інклюзивні практики, які почали впроваджуватися музеях України щодо людей з порушенням зору, є

важливим кроком у забезпеченні рівного доступу до культурної спадщини для всіх. Декілька прикладів таких практик демонструють різноманітність проєктів в цій сфері. У 2021 році в Художньому музеї Харкова, у межах проєкту «Крокуємо інклюзією», з'явилась перша тактильна копія – рельєфне зображення натюрморту Ханса ван Санта «Сніданок» виконане зі штучного мармуру. Пізніше було створено ще три тактильні копії відомих творів образотворчого мистецтва. Ця ініціатива дозволяє людям з порушенням зору відчутти та сприйняти мистецтво шляхом дотику, відкриває їм нові можливості для розуміння мистецьких понять та форм [9].

Одеський національний художній музей у межах проєкту «Доступний музей на слух і дотик» створив інклюзивні екскурсії та освітні програми для людей з порушеннями зору. Для цього були виготовлені тактильні 3D-копії скульптур та тифлографічні зображення окремих картин із музейної колекції. Для шести творів з основної експозиції створено аудіогід з тифлокоментарями – детальними описами, які допомагають краще ознайомитися з мистецтвом. Щоб полегшити пересування музеєм для відвідувачів із вадами зору, розроблено навігаційну систему та інформаційні таблички з шрифтом Брайля. Завдяки цьому проєкту такі відвідувачі можуть отримати повноцінний музейний досвід через просторову орієнтацію, звукові та інші сенсорні елементи [26].

Окремо варто відзначити інтерактивний київський музей «Третя після опівночі», який проводить екскурсії у повній темряві у супроводі гідів з порушеннями зору. Екскурсії у темряві надають можливість зануритися в незвичайний та стимулюючий досвід та відчутти з якими проблемами стикаються незрячі люди.

З метою створення доступного музейного середовища для людей з порушенням слуху в музеях розробляють екскурсії, що супроводжуються сурдоперекладом. В Одеському національному художньому музеї використовуються додаткові засоби комунікації, такі як паперові та електронні планшети з текстовою інформацією та відео, яке супроводжується сурдоперекладом [2]. У Харківському художньому музеї відвідувачі з вадами

слуху можуть скористатися відеогідом з сурдоперекладом. За попередньою заявкою музей надає планшети із записаною екскурсією. Відеогід можна самостійно завантажити в Інтернеті, або переглянути його в режимі онлайн [28].

Не менш важливою є робота зі створення інклюзивного музейного простору для людей з інтелектуальними порушеннями. Так, у 2020 році Всеукраїнська громадська організація «Коаліція захисту прав осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень» за підтримки Українського культурного фонду та у співпраці з Національним музеєм мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, Державним історико-культурним заповідником міста Дубно та Кременецьким краєзнавчим музеєм реалізувала проєкт «Доступність музеїв для відвідувачів з інтелектуальними порушеннями» [5].

Для цієї категорії відвідувачів важливо, щоб інформація щодо музею, його експозиції подавалася простою та доступною мовою. Описи експонатів, інструкції та знаки мають бути легкими для розуміння та чіткими. Деякі візуальні засоби, такі як схеми та діаграми, можуть бути корисними для спрощення та унаочнення інформації. Графіка, аудіо-гиди та інші інтерактивні елементи допомагають привертати увагу та зацікавленість людей з інтелектуальними порушеннями, роблять експонати більш доступними та зрозумілими.

Впровадження інклюзивних практик в музеях України має велике значення для нашого суспільства з таких причин :

1. Інклюзивні практики допомагають забезпечити рівний доступ до колекцій музеїв для всіх громадян, незалежно від їхніх можливостей, статусу, фізичних або психічних особливостей. Ці практики мають на меті забезпечити їм рівні умови для отримання освіти, знайомства з історією, долучення до культурних надбань людства, сприяти вихованню толерантності та розуміння міжкультурного спілкування.

2. Інклюзивні підходи у роботі українських музеїв сприятимуть формуванню безпечного та комфортного середовища для всіх відвідувачів, враховуючи потреби людей з інвалідністю, літніх людей, сімей з маленькими

дітьми та інших груп населення. Це дозволить підвищити якість їхнього життя, заохочувати розвиток талантів і активну участь у суспільному житті.

3. Створення інклюзивного середовища в музеях України сприяє розвитку інклюзивного туризму, більш повного забезпечення запитів туристів з особливими потребами.

4. Впровадження інклюзивних практик в музеях сприяє розширенню аудиторії та залученню нових відвідувачів, розвитку творчого потенціалу музею. Шляхом впровадження нових форм та методів роботи, музеї стають більш відкритими, гнучкими та чуйними до потреб різних груп відвідувачів [27].

Розглянемо основні особливості та вимоги для ексклюзивних екскурсій в музеях:

1. Розробка Індивідуальної Програми

Однією з ключових особливостей ексклюзивних екскурсій є розробка індивідуальної програми для кожної групи відвідувачів. Це означає:

- Адаптація до Потреб Групи. Перед початком екскурсії важливо вивчити особливості та потреби групи. Наприклад, для школярів це може бути інтерактивна форма екскурсії, а для дорослих - більше поглиблених деталей та аналізу.

- Врахування Особливих Вимог. Якщо серед учасників є люди з обмеженими можливостями або особливостями здоров'я, програма повинна бути адаптована для забезпечення їхньої комфортної участі.

2. Професійний Гід

Наявність професійного гіда є ще однією важливою особливістю ексклюзивних екскурсій. Гід повинен мати такі якості:

- Експертиза. Знання предметної області музею, історії та культури, що дозволяє глибше розкрити тематику екскурсії.

- Комунікативність. Вміння ефективно спілкуватися з різними аудиторіями та використовувати різні методи комунікації (візуальні, аудіо, інтерактивні).

3. Використання Інтерактивних Технологій.

Сучасні технології можуть значно підвищити якість та інтерактивність ексклюзивних екскурсій. Деякі підходи включають:

- Віртуальні Тури. Використання віртуальної реальності для створення іммерсивного музейного досвіду.
- Мобільні Додатки. Розробка спеціальних додатків з аудіогідами, інтерактивними картами та іншими функціями для зручної навігації та отримання інформації.

4. Оцінка та Звітність

Завершальною частиною ексклюзивних екскурсій є оцінка та звітність. Це включає:

- Оцінка Задоволення. Опитування учасників екскурсії щодо їхнього враження та задоволення від проведеної програми.
- Аналіз Результатів. Проведення аналізу отриманих даних та врахування їх у подальшому плануванні екскурсій.

Таким чином, в Україні зростає увага до проблеми інклюзії, що сприяє формуванню справедливого суспільства з рівними можливостями для всіх. Прикладом цього є діяльність провідних музеїв, які впроваджують тактильні копії, аудіогіди з тифлокоментарями, відеогіди з сурдоперекладом, доступні вебресурси. Такі ініціативи доводять важливість розширення інклюзивних практик не лише в столичних і обласних музеях, а й по всій країні. Заклади, що вже мають досвід інклюзії, повинні орієнтуватися на потреби ширшого кола відвідувачів, зокрема осіб, які стикаються з дискримінацією за соціальними, мовними чи іншими ознаками. Наприклад, іноземцям в Україні бракує англomовних аудіогідів чи підписів до експонатів. Популяризація інклюзивних практик у культурних установах сприятиме створенню відкритого, гармонійного суспільства.

1.3 Безбар'єрний туризм в Україні: сучасний стан, проблеми перспективи розвитку

В умовах трансформаційних змін в Україні поступово здійснюється перехід від медичної до соціальної моделі інвалідності. Це включає створення умов для інтеграції людей з інвалідністю у повноцінне суспільне життя, розширення державних гарантій для досягнення високих соціальних стандартів у матеріальному забезпеченні осіб з обмеженими можливостями, формування безбар'єрного середовища та налагодження ефективної співпраці між державними структурами й громадськими організаціями для вирішення проблем людей з особливими потребами, зокрема шляхом розвитку інклюзивного туризму.

У країнах Європи туризм для людей з обмеженими можливостями є добре розвиненою прибутковою галуззю, що пропонує широкий спектр можливостей. У кожній державі діють туроператори, які мають спеціалізовані знання у цій сфері. Туристи з інвалідністю можуть без труднощів ознайомитися з рівнем складності маршрутів, їхньою насиченістю та тривалістю, оскільки мережа Інтернет містить велику кількість інформації про доступність міської інфраструктури й архітектурних об'єктів [29].

В Україні інклюзивний туризм перебуває на початковому етапі свого становлення, про що свідчать поодинокі приклади інфраструктурних об'єктів, що відповідають вимогам доступності. Проте без суттєвих змін у суспільній свідомості це здебільшого обмежується окремими благодійними ініціативами, а не системним розвитком простору, зручного та безпечного для всіх. Питання розвитку інклюзивного туризму в Україні потребує всебічного вивчення, що передбачає аналіз діяльності існуючих підприємств і організацій, дослідження трансформації ментальності населення та визначення ключових напрямів міжнародної співпраці [32].

Згідно з Конституцією України, найвищою соціальною цінністю в державі визнаються людина, її життя й здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека. Саме права і свободи людини та гарантії їх реалізації визначають зміст і напрям діяльності державних органів. Держава несе відповідальність перед

громадянином за свою діяльність, а утвердження та забезпечення прав і свобод людини є її головним обов'язком [10].

Відповідно до Закону України «Про туризм» визначаються ключові засади та цілі державного регулювання туристичної сфери. Держава визнає туризм одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури, а також створює сприятливі умови для здійснення туристичної діяльності. Зокрема, реалізація державної туристичної політики передбачає забезпечення доступності туристичних та екскурсійних послуг для дітей, молоді, людей похилого віку, осіб з інвалідністю та малозабезпечених громадян шляхом надання відповідних пільг цим категоріям населення [7].

У ході суспільно-економічних досліджень феномена туризму для осіб з інвалідністю було опрацьовано понад 50 спеціалізованих термінів. Відсутність уніфікованого термінологічного апарату свідчить про те, що питання людей з інвалідністю недостатньо висвітлені й опрацьовані, що, своєю чергою, стримує розвиток туризму для осіб з обмеженими можливостями. Аналіз різних джерел дозволяє зробити висновок, що за кордоном для позначення цього напрямку найчастіше використовують такі терміни, як «доступний туризм» (*accessible tourism*), «туризм для всіх» (*tourism for all*), «безбар'єрний туризм», а також «туризм для людей з обмеженими можливостями».

В Україні спостерігається поступовий розвиток інклюзивного соціально-реабілітаційного туризму, що обумовлює актуальність наукових досліджень у цій сфері. Аналізуючи питання розвитку інклюзивного туризму, науковці формують висновки на основі отриманих результатів: поняття «туризм, доступний для всіх» або доступний туризм передбачає забезпечення доступності туристичних об'єктів і закладів шляхом їх пристосування та адаптації інфраструктури до потреб людей з обмеженими фізичними можливостями (осіб з інвалідністю та їх супроводжуючих, тимчасово маломобільних груп населення, людей похилого віку, відвідувачів з дитячими візочками тощо).

Серед напрацювань зарубіжних дослідників привертає увагу дисертаційне дослідження Д. Смирнової, яка аналізує поняття «безбар'єрний туризм» і трактує

його як переміщення осіб із постійними або тимчасовими обмеженнями у мобільності та осіб, які їх супроводжують, до місцевості, що відрізняється від постійного місця проживання, за наявності всіх необхідних умов для реалізації мети подорожі [21].

Інклюзивний (безбар'єрний) туризм передбачає забезпечення доступності подорожей для широкої категорії мандрівників – не лише для людей з інвалідністю, а й для осіб із тимчасовими фізичними обмеженнями, їхніх супроводжуючих, членів сімей та літніх людей. Важливою особливістю організації такого туризму є врахування різноманітних потреб усіх учасників подорожі, адже туризм для людей з інвалідністю у певному розумінні є складовою соціального туризму.

Сучасні науковці вивчають еволюцію правового забезпечення розвитку інклюзивного туризму. Вони вважають, що основною метою державної соціальної політики в Україні щодо інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму, а також захисту і підтримки осіб з інвалідністю, має бути забезпечення рівних можливостей і реалізація конституційних прав цієї категорії громадян. Для цього необхідно створити сприятливі правові, політичні, соціально-економічні, медичні, психологічні та організаційні умови і гарантії, які забезпечать розвиток людини та її інтеграцію в суспільне життя. Водночас важливою є активна громадянська позиція самих людей з інвалідністю, адже їхня безпосередня участь у формуванні відкритого суспільства сприятиме підвищенню якості життя не лише їхньої, а й інших вразливих груп населення [21].

Відповідно до Закону України «Про туризм», залежно від категорій туристів, їхніх цілей, об'єктів відвідування та інших характеристик, виділяють такі види туризму: дитячий, молодіжний, сімейний, для осіб похилого віку, культурно-пізнавальний, спортивний, релігійний, екологічний, підводний, гірський, пригодницький, мисливський, автомобільний, самодіяльний, а також туризм для людей з інвалідністю [7].

Інклюзивний туризм для осіб з інвалідністю – це сучасний напрям у туризмі, який забезпечує участь у подорожах будь-якої людини незалежно від її фізичних можливостей, враховуючи особливості фізичного та психологічного стану. Він розглядається насамперед як ефективний засіб активної реабілітації, що включає медичні, психологічні, педагогічні, фізичні, професійні, трудові, спортивні та соціально-побутові заходи. Для успішної інтеграції людей з інвалідністю у суспільство сьогодні важливо створювати максимально зручні умови життя та побуту, зокрема «безбар’єрне» середовище, яке дозволяє цим громадянам без перешкод користуватися усіма елементами інфраструктури, відвідувати житлові та громадські об’єкти, вільно пересуватися транспортом, користуватися засобами зв’язку та мати доступ до інформації.

За даними першої офіційної глобальної доповіді про людей з обмеженими можливостями, на планеті налічується близько 1 мільярда таких осіб, що становить приблизно 15% населення Землі. Вони подорожують менш активно порівняно з іншими громадянами Євросоюзу – від 37% у Великобританії до 53% у Німеччині. Водночас туристи з обмеженими можливостями здійснюють приблизно 11% усіх туристичних поїздок у Європі та 7% у світі, найчастіше подорожуючи разом із членами сім’ї або друзями [21].

Згідно з даними *Таблиці 1*, на початок 2025 року в Україні налічувалося 2 635,6 тис. осіб з інвалідністю, що становить 6,1% від загальної чисельності населення. При цьому у 2024 році спостерігається тенденція до збільшення кількості людей з інвалідністю порівняно з 2023 роком – на 21,5 тис. осіб. Особливо тривожним є зростання кількості дітей з інвалідністю: у 2025 році їх кількість більша на 2,9 тис. порівняно з 2023 роком і на 4,7 тис. порівняно з 2019 роком.

Кількість людей з інвалідністю в Україні

Роки	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	Відхилення 2025 р. до 2024 р., тис.осіб
Усього, тис. осіб	2597,5	2495,2	2710,0	2568,5	2614,1	2603,3	2635,6	+ 32,3
У т.ч. І група	337,7	337,7	310,5	251,8	250,3	240,6	235,4	-5,2
II група	1337	1128,4	1078,7	915,9	919,0	900,5	899,2	-1,3
III група	768,5	906,5	1155,7	1249,7	1291,2	1306,2	1341,9	+35,7
Діти з інвалідністю	154,3	122,6	165,1	151,1	153,5	156,1	159,0	+2,9
Кількість осіб з інвалідністю у розрахунку на 1000 населення	53	53	59	60	61	61	62	+1

Джерело: укладено на основі даних з [21]

Оцінюючи розподіл осіб з інвалідністю по регіонах України на 1 січня 2025 року, відзначаємо, що найбільша їх частка зосереджена у Львівській області – 7,7 % від загальної кількості в країні. Далі йдуть Дніпропетровська область (6,6 %), Харківська (6,3 %), Донецька (6,07 %), місто Київ (5,9 %), Одеська (5,8 %), Київська (4,6 %), Вінницька (4,5 %), Черкаська (4,2 %) та Запорізька (4,1 %).

Особливо тривожним є зростання чисельності інвалідів серед учасників та постраждалих внаслідок антитерористичної операції (АТО) – переважно молодих, працездатних людей. Вони мають гостру потребу в кваліфікованій психологічній та соціальній реабілітації, однак на сьогодні в Україні відсутня чітко структурована система таких послуг, яка наразі лише формується.

Враховуючи виклики, пов'язані з військовими діями в Україні, питання соціальної реабілітації осіб з інвалідністю та адаптації внутрішньо переміщених осіб залишається надзвичайно актуальним [21].

Серед негативних факторів, які ускладнюють розвиток туризму для осіб з інклюзією, слід виділити: відсутність спеціалізованих туристичних агентств; недостатню кількість пропозицій, що враховують потреби людей з інвалідністю; брак баз відпочинку та об'єктів, пристосованих до таких туристів; недовіру з боку постачальників послуг щодо можливості формування стабільного попиту; а також недостатню підтримку з боку держави та соціальних фондів. Відсутність пропозицій, у свою чергу, призводить до зниження інтересу з боку самих осіб з інвалідністю [25].

Оцінюючи перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні, можна стверджувати, що сучасні туристи з інвалідністю значною мірою залежать від сторонньої підтримки. Вони стикаються з обмеженим доступом до соціальної інфраструктури та численними архітектурними бар'єрами, через що багато з них не можуть повноцінно відвідувати громадські місця, культурні заклади, магазини, аптеки, користуватися транспортом, працювати та вести звичайне життя. Тому одним із ключових завдань цивілізованого громадянського суспільства є забезпечення інтеграції цієї групи населення у соціум [21].

Таким чином, надзвичайно важливою є підготовка технічної інфраструктури та навчання персоналу туристичних компаній, готелів, ресторанів, турбаз і рекреаційних зон для якісного обслуговування нової категорії споживачів – людей з інвалідністю. Задоволення їхніх туристичних потреб є складним завданням, яке не під силу вирішити окремо ні туристичним агентствам, ні закладам гостинності, ні екскурсоводам. Ідею доступності та шляхи її впровадження потрібно просувати комплексно і системно. Лише за таких умов туристи з інвалідністю зможуть вільно подорожувати. Розвиток інклюзивного туризму та створення програм з урахуванням доступності сприяють реалізації права кожної людини на повноцінний відпочинок і рівним можливостям участі у туристичній діяльності.

Висновки розділу 1

У першому розділі проаналізовано теоретичні та методологічні підходи до музейної педагогіки як важливого інструменту інклюзивної географічної освіти. Встановлено, що музейна педагогіка сприяє розвитку пізнавального інтересу, критичного мислення та просторових уявлень, особливо в умовах цифровізації та вимог до доступності освіти.

Розглянуто еволюцію музейної педагогіки як міждисциплінарного напрямку та її потенціал у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Музеї визначено як відкриті навчальні простори, що забезпечують принципи неформального навчання й рівного доступу до знань, зокрема у сфері географії.

Аналіз сучасних вимог до інклюзивного музейного простору показав важливість універсального дизайну, інформаційної доступності та професійної підготовки персоналу. Такі музеї не лише забезпечують права людини, а й підвищують свій освітній потенціал.

Розкрито значення інклюзивного туризму як засобу соціалізації та формування географічних компетентностей. В умовах воєнного стану особливу роль відіграють альтернативні форми взаємодії з музеями – віртуальні екскурсії та цифрові платформи.

Загалом, інклюзивний музейний простір є важливою складовою сучасної освіти. Його розвиток потребує наукового обґрунтування, підтримки держави й участі освітньої спільноти.

РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНИХ ПРАКТИК У МУЗЕЯХ

2.1 Основні характеристики інклюзивних музейних просторів за кордоном.

Сучасний музей поступово відходить від класичного уявлення про себе як про місце, де зберігають об'єкти мистецтва чи історії виключно для споглядання обраною публікою. Натомість він трансформується у динамічний соціокультурний простір, відкритий для усіх верств населення. Принцип інклюзії стає однією з його основних цінностей, де поняття «доступність» розглядається у широкому сенсі – фізичному, економічному, інформаційному та соціальному.

Рис. 2.1.1.1 Карта музеїв країни

Джерело: взято з [46]

Європейські та світові тенденції вказують на те, що впровадження інклюзивності у музеях охоплює декілька ключових напрямів:

Фізична доступність: передбачає облаштування музейних просторів так, щоб люди з різними видами інвалідності могли вільно пересуватися, взаємодіяти з експонатами та брати участь у заходах.

– *Економічна доступність:* стосується вартості вхідних квитків, наявності безкоштовних програм або спеціальних знижок для певних категорій відвідувачів.

- *Інформаційна доступність*: спрямована на забезпечення легкого та зрозумілого доступу до інформації через адаптивні сайти, тактильні експонати, аудіоописи, просту мову, мультимедійні технології.
- *Соціальна доступність*: акцентує увагу на створенні атмосфери привітності й прийняття різноманітних груп населення, включно з людьми з інвалідністю, мігрантами, літніми людьми та іншими вразливими групами.

Рис. 2.1.1.1 Карта музеїв країни

Джерело: взято з [46]

Проект COME-IN! (Cooperating for Open access to Museums – towards widEr INclusion) дійсно відіграв ключову роль у розвитку інклюзивних музеїв у Центральній Європі. Завдяки об'єднанню 14 партнерів із Австрії, Німеччини, Хорватії, Італії, Польщі та Словенії, цей проєкт зосередився на підвищенні доступності малих і середніх музеїв для відвідувачів із різними потребами. Його діяльність сприяла розробці практичних інструментів та рекомендацій для музеїв, що дозволяють краще враховувати інклюзивність, полегшувати відвідування і залучення широкого кола аудиторії, зокрема людей з інвалідністю. Це важливий крок у напрямку створення відкритого та дружнього музейного середовища.

У межах цього проєкту розроблено:

- Методичні рекомендації щодо створення доступних колекцій і виставок;
- Навчальні посібники для музейних працівників;
- Систему самооцінки музеїв на всіх етапах взаємодії з відвідувачем – від пошуку інформації до вражень від експозицій;

- Сертифікацію COME-IN! Label – знак якості для музеїв, що відповідають критеріям інклюзивності.

Інклюзивний музей у Європі сьогодні – це не лише про відсутність фізичних бар'єрів. Це простір, який сприймає кожного відвідувача як активного учасника культурного діалогу, а не як пасивного глядача. Тут цінують різноманітність досвідів, забезпечують рівність можливостей і створюють умови для особистої інтерпретації мистецтва та історії.

Європейська модель інклюзивності акцентує також на важливості *спільної роботи із громадами*: люди з інвалідністю залучаються до розробки виставок, освітніх програм, тестування доступності. Такий підхід визнаний найефективнішим у створенні музеїв, які справді відкриті для всіх.

У світовому контексті також відбувається поступ до повної інклюзії, однак досі залишається низка викликів. Потребують подолання фінансові обмеження, нестача спеціалізованої освіти для музейників, а також необхідність зміни традиційних поглядів на роль музею в суспільстві.

Таким чином, інклюзивний музей сьогодні – це нове бачення культурної установи: простір відкритості, співтворчості й рівності, що об'єднує людей у їх багатогранності [38].

"1982 рік, рік людей з інвалідністю, оголошений Організацією Об'єднаних Націй, є знаковим для культурної доступності людей з інвалідністю. У цей час з'явилася низка фундаментальних проєктів. Музей Лон-ле-Сольньє, Франція, використав тілесне відтворення сцен, зображених на картинах, щоб познайомити людей з важкими фізичними вадами з історією мистецтва, Вашингтонський Метрополітен Ер (Вашингтон, округ Колумбія) запровадив аудіодискрипцію в театрах, а японський мовник NHK почав транслювати телепрограми з аудіодискрипцією. У Лондоні Джина Левете започаткувала рухові майстер-класи для людей з важкими формами інвалідності та заснувала Shape, агенцію з розвитку мистецтв для людей з інвалідністю та мистецтва, в якій сьогодні працює близько двадцяти осіб.

Матеріали тематичних конференцій COME-IN! Шлях до культурної доступності завжди був вибоїстим. Люди з обмеженими можливостями в Лондоні досі пам'ятають конференцію про доступність, що відбулася в музичному центрі Саут-Бенк у конференц-залі, який був недоступний для учасників. У 1985 році британський Фонд Карнегі опублікував доповідь "Мистецтво та люди з інвалідністю", яка стала, мабуть, першим національним дослідженням культурної доступності. Висновки були протверезливими: Люди з інвалідністю з усіх верств суспільства мали дуже мало культурних можливостей. Культурна доступність просто не була частиною повсякденного життя митців і культурних практиків, адміністраторів, фінансистів і тих, хто приймає рішення.

Чи привів імпульс, що розгорнувся з 1982 року, до глибоких і масштабних змін? Чи призвів він до "значних і тривалих покращень у доступі до культури для всіх людей з інвалідністю", до яких закликають такі організації, як Рада Європи?

Невелика кількість подій, схоже, призвела до значних і стійких покращень у масштабі. У Великій Британії телеглядачі з вадами зору можуть насолоджуватися сотнями годин програм з тифлокоментарем щомісяця. Близько 200 кінотеатрів у Великій Британії пропонують аудіодискрипцію та тифлокоментарі до більшості голлівудських фільмів у день їх виходу на екрани. Аудіодискрипція доступна на сайті у близько 100 кінотеатрах Великої Британії, близько 50 у Франції і, як можна було б очікувати, у ще більшій кількості у США. Кількість кінотеатрів, що перекладають мовою жестів, зростає у низці країн.

У дев'яностих роках перекладачі жестової мови, які чують, супроводжували екскурсії по музеях і пам'ятках архітектури. Сьогодні для проведення таких екскурсій наймають і навчають глухих гідів. Зміна виглядає невеликою, але фундаментальною. Зростає розуміння того, що екскурсії для глухих людей повинні "виникати на ґрунті жестової мови". З'являється нова витонченість у наданні послуг. Наприклад, Смітсонівський інститут пропонує екскурсії жестовою мовою, які перекладаються для всіх, а також екскурсії тільки жестовою мовою. Перші забезпечують інклюзивний досвід, другі – максимальну свободу спілкування. У Міському центрі науки в Парижі в освітніх відеороліках

глухі актори представляють навчальний контент для всіх. Анімаційні фільми пояснюють наукові процеси, використовуючи дуже мало слів. Діти і батьки із задоволенням сидять і лежать на підлозі, щоб переглянути фільми: глухі діти, дорослі, щочують, глухі дорослі, діти, щочують. Це приклад того, як взаємодія з людьми з інвалідністю часто призводить до покращення послуг для ширшої аудиторії. Подекуди таке інклюзивне культурне середовище стало повсякденною реальністю.

У дев'яностих роках розмови про інвалідність великих митців не схвалювалися мистецтвознавцями. Сьогодні знову з'явився інтерес до того, як такі митці, як Матісс, Дега, Калло, Клеє та Хесе, реагували на екзистенційний виклик інвалідності та хвороби, створюючи нові шляхи у своєму мистецтві, потужно стимулюючи мистецький розвиток. Коли незрячий танцюрист Саїд Гарбі танцює зі всесвітньо відомою компанією Віма ван де Кейбуса, атлетичні, але невагомі танцюристи, що кидають виклик гравітації, знаходять протидію стабільності в його енергійному танці на землі. Вони потребують його, а він потребує їх. Ці танцюристи – повністю інтегрований організм [38].

На національному та міжнародному рівнях не існує системи вимірювання прогресу у сфері культурної доступності. Вимірювання має бути орієнтоване на користувачів і оцінювати, чи досягнуто «значних і довготривалих покращень». Відсутність таких заходів є лише однією з ознак панівної культури нехтування культурною доступністю в національних культурних адміністраціях. Ми жодним чином не можемо говорити про «значні покращення» у доступі до музеїв, наприклад, для глухих людей, коли лише кілька музеїв у будь-якій країні надають дуже обмежену інформацію мовою жестів. Це скоріше можна назвати культурною голоду.

Фінансування культури залишається глибоко дискримінаційним. За останні десять років десятки мільярдів доларів були витрачені по всьому світу на нові престижні музеї та значні розширення. Як правило, інтелектуальний та сенсорний доступ до колекцій, які вони пропонують людям з сенсорними порушеннями або з порушеннями здатності до навчання, є вкрай обмеженим.

Небагато свідомих зусиль докладається для того, щоб зробити найкращі з чудових світових культурних колекцій, їхній «культурний зміст» і їхню здатність переносити нас у межах досяжності для людей з інвалідністю. Таким чином, державне фінансування використовується для підтримки та посилення культурної сегрегації. Вирішити цю проблему складно, і для цього потрібно повністю інтегрувати бюджети на будівництво, виставкову діяльність та інтерпретацію, а також застосувати інклюзивний підхід до проектування. У всьому світі інклюзивний дизайн культурних послуг все ще має тенденцію залишатися заднім числом.

Фінансування культури в усьому світі, здається, зупиняється на порозі будинків-інтернатів для людей похилого віку. Нещодавній звіт Європейського центру культурної доступності (2024) показує, що дуже мало будинків для літніх людей мають у штаті працівника мистецтва. У цих «будинках» мільйони людей по всьому світу позбавлені культурних можливостей.

Митці та діячі культури називають розвиток і поширення передового досвіду, рекомендацій, стандартів і навчання однією з найбільших проблем культурної доступності, як показано в резолюції міжнародної конференції "У контакті з мистецтвом 2023", опублікованій на сайті.

Цифрові медіа є всюдисущими в культурному секторі, проте я не можу знайти зручних для використання галузевих рекомендацій щодо багатьох можливостей їх використання як інструменту для забезпечення культурної рівності людей з інвалідністю. Перевантажені невеликі агенції з питань інвалідності та малі культурні організації не можуть самостійно заповнити такі прогалини. Потрібна урядова прихильність, щоб створити національну перспективу, бачення та стратегію змін. Сьогодні багато проектів у сфері культурної доступності все ще покладаються на особисту ініціативу відданих справі людей та короткострокове фінансування – сумний стан речей, на який вказували ще у 1980-х роках. Це майже завжди призводить до того, що спадщина проектів стає нестійкою. Набуті знання не передаються.

Брак послідовного залучення багатьох національних і регіональних культурних адміністрацій та спонсорів є очевидним каменем спотикання. Усередині культурних організацій основними каменями спотикання є ставлення і брак обізнаності, навичок та організаційних політик і процедур. Прогресивна політика ставить культурну рівність людей з інвалідністю та інклюзивний дизайн для всіх в основу будь-якого процесу планування

Низький рівень реалізації політики

Конвенція ООН про права людей з інвалідністю (2006) справді стала важливим міжнародним документом, який закріпив право людей з інвалідністю брати участь у культурному житті на рівних умовах із іншими. Держави-підписанти, включно з США та країнами ЄС, взяли на себе зобов'язання впроваджувати необхідні заходи для забезпечення повної доступності культурних послуг і об'єктів для цієї категорії громадян.

Проте, як показало дослідження Європейського союзу сліпих у 2012 році, ситуація з реалізацією культурних прав сліпих і слабоворих залишається складною: 82,5% національних організацій-членів оцінили їх виконання як погане або дуже погане. Це свідчить про те, що попри міжнародні зобов'язання, багато країн ще мають значні виклики у створенні справді інклюзивного культурного середовища. Така статистика підкреслює необхідність посилення зусиль у сфері доступності музеїв, театрів, бібліотек та інших культурних установ.

Проте, участь у культурному житті – це не розкіш, це частина самого життя суспільства, і для багатьох це шлях до самореалізації. Рада Європи (2006) зазначає: "Право людей з інвалідністю як особистостей бути повністю інтегрованими в суспільство залежить від їхньої здатності брати участь у культурному житті цього суспільства..." [34].

Таким чином, сучасний інклюзивний музей дедалі більше утверджується як відкритий соціокультурний простір, що ставить у центр уваги не лише експонат, а й кожного відвідувача – незалежно від його фізичних, сенсорних, когнітивних чи соціальних особливостей. Історичний розвиток інклюзивності в

музеях, започаткований ще у 1980-х роках, поступово трансформувався у комплексний підхід, що охоплює фізичну, економічну, інформаційну та соціальну доступність. Успішні європейські проекти, як-от COME-IN!, підтверджують ефективність міждисциплінарного співробітництва та залучення спільнот у процес інклюзивного музейного планування. Разом із тим, виклики залишаються серйозними: нестача системного фінансування, низький рівень реалізації політик, брак фахових кадрів і культурна інертність продовжують уповільнювати повноцінну інтеграцію людей з інвалідністю у культурне життя.

2.2 Успішні приклади інклюзивності в європейських музейних установах.

У світі висвітлюються інклюзивні стратегії, реалізовані музеями Боснії та Герцеговини, Чорногорії, Сербії, Північної Македонії, Угорщини, Румунії та інших країн. Ці приклади встановлюють нові стандарти доступності, пропонуючи натхнення для установ у всьому світі. Використовуючи такі технології, як тактильні виставки, аудіоописи, VR і NFC, музеї створили мультисенсорне середовище, яке збагачує культурний досвід для всіх. Видання також наголошує на важливості співпраці з людьми з інвалідністю та їх організаціями, дотримуючись принципу «Нічого про нас без нас».

Музеї, як скарбниці людських знань і досвіду, відіграють ключову роль у збереженні культурної спадщини та залученні громадськості до різноманітних історій і культур. Однак потреби понад 85 мільйонів людей з обмеженими можливостями в Китаї часто залишаються поза увагою. Симпозіум, наголошуючи на рівному праві всіх людей брати участь у культурному житті, відповідає Конвенції ООН про права людей з інвалідністю (UNCRPD) та Порядку денному сталого розвитку до 2030 року. Будучи головною подією в рамках проекту «Доступні музеї для людей з обмеженими можливостями», вона входить до ширшої програми, що фінансується Партнерством ООН з прав людей з обмеженими можливостями (UNPRPD). Програма є свідченням прихильності ЮНЕСКО до сталого розвитку, керованого культурою, підкреслюючи важливість

орієнтованого на людину підходу до розвитку, який сприяє довгостроковій взаємній повазі та діалогу між культурами.

Професор Шахбаз Хан, директор і представник Регіонального бюро ЮНЕСКО для Східної Азії, наголосив на надзвичайно важливій доступності музеїв. "У Китаї понад 6000 музеїв, 90% з яких є безкоштовними для відвідувачів. Хоча деякі з них уже оснащені основними доступними зручностями, існує нагальна потреба в продовженні заходів для забезпечення того, щоб усі музеї забезпечували адекватний доступ для всіх груп аудиторії з різними формами інвалідності", – заявив він [50].

У 2024 році за підтримки Партнерства Організації Об'єднаних Націй з прав людей з інвалідністю (UNPRPD) у Китаї розпочався проект «Доступні музеї для людей з інвалідністю». Ключовим напрямком діяльності в рамках проекту є пошук інноваційних практик універсальної доступності серед китайських музеїв. Ми запрошуємо музеї всіх типів поділитися існуючою політикою та заходами щодо покращення доступності для всіх відвідувачів, включаючи, але не обмежуючись, людей з інвалідністю, людей похилого віку, дітей, вагітних жінок, осіб з тимчасовими обмеженнями мобільності, осіб з невидимими вадами, нейродивергентних осіб та всіх, хто має особливі потреби. Цей конкурс надасть китайським музеям платформу для демонстрації своїх інноваційних підходів до доступних послуг, одночасно просуваючи передовий досвід на глобальному рівні для постійного покращення доступності.

Вибрані практики будуть представлені у публікації ЮНЕСКО «*Музеї для кожного: інноваційні практики доступності та інклюзії*» та демонструватимуться на професійних та громадських заходах.

Будучи некомерційними установами соціального обслуговування, що надають громадські культурні послуги, музеї мають чудові можливості надавати послуги кожному члену суспільства. Однак існує нагальна потреба в продовженні дій для забезпечення належного доступу всіх музеїв до всіх груп аудиторії з різними формами інвалідності. Цей конкурс спрямований на

виявлення та просування інноваційних практик серед доступних музеїв, сприяння інклюзивному розвитку в усьому секторі.

Цілі :

- Визначте та визнайте музеї, які відрізняються загальною доступністю.
- Збирайте та діліться інноваційними підходами та успішним досвідом універсально доступних музеїв.
- Підвищення обізнаності громадськості щодо важливості універсальної доступності музеїв.
- Заохочуйте більше музеїв вживати заходів для підвищення комплексної доступності.

Сфера застосування:

- Фізична доступність: наприклад, стійки обслуговування для інвалідів-візків, доступні входи та виходи, доступні місця для паркування, ліфти, доступні туалети, зони відпочинку, тихі зони, кімнати для літніх людей тощо.
- Доступність інформації: наприклад, багатоформатні описи (шрифтом Брайля, великим шрифтом, версії, які легко читаються), служби субтитрів (для відеовиставок), служби перетворення тексту в реальному часі, сенсорні карти, багатомовні служби (такі як китайська, англійська, мова жестів), системи підтримки слуху тощо.
- Ставлення до доступності: наприклад, навчання персоналу усвідомленню доступності, інклюзивному мисленню щодо надання послуг, можливостям реагування на особливі потреби, регулярній оцінці та механізмам зворотного зв'язку щодо послуг доступності (включаючи опитування відвідувачів та відгуки персоналу) тощо.
- Доступність експонатів: наприклад, експонати, які можна торкатися, мультисенсорні враження, методи відображення відповідно до висоти, віртуальна реальність (VR) або доповнена реальність (AR), інтерактивні дисплеї, 3D-друковані копії музейних артефактів тощо.

- Цифрова доступність: наприклад, доступні веб-сайти, віртуальні виставки, мобільні додатки, дизайни, орієнтовані на дітей, тощо.
- Індивідуальна підтримка та адаптація: соціальні історії, сенсорні рюкзаки, сервіс, допомога та політика емоційної підтримки щодо тварин, спеціальні години відвідування (наприклад, години тиші, години відвідування, призначені для певних груп), інформація про доступний транспорт та допомога тощо.
- Доступна освіта та діяльність: програми та ресурси з особливими освітніми потребами та обмеженими можливостями (SEND) (наприклад, програми для осіб із вадами навчання та розвитку або аутизмом, програми для людей похилого віку з хворобою Альцгеймера та осіб, які доглядають за ними), доступні онлайн-освітні ресурси, арт-терапія, підтримка доступної художньої творчості тощо.
- Підтримка доступності спільноти: надання культурних послуг доступній спільноті, співпраця з організаціями, асоціаціями та організаціями людей з обмеженими можливостями для реалізації проектів доступності, пропонування доступної культурної освіти спільноті людей з обмеженими можливостями, організація доступних культурних заходів для громади.
- Політика доступності: наприклад, розробка та впровадження комплексних стратегій доступності музеїв, встановлення стандартів і рекомендацій щодо послуг доступності, створення спеціальних фондів доступності, формування консультативних комітетів з доступності, створення планів дій щодо доступності, створення механізмів постійного вдосконалення та моніторингу заходів доступності тощо [50].

За країнами:

Німеччина

У Берліні та Бонні музеї активно інтегрують програми для людей з порушенням слуху та зору. Наприклад, у Bundeskunsthalle в Бонні організовуються спеціалізовані виставки з перекладом жестовою мовою, а також проводяться майстер-класи для людей із деменцією.

Франція

Музей мистецтв у Нанті (Musée d'arts de Nantes) після реставрації впровадив мультимедійні гідів та мобільні додатки, що адаптовані для людей з вадами слуху та зору. Акцент зроблено на створенні максимально інтуїтивного середовища без зайвого тексту та складної навігації.

Таблиця 2.2.1.2

Таблиця впровадження інклюзивності в музеях за країнами

Країна	Приклад музею/проекту	Опис впровадження
Боснія і Герцеговина	Історичний музей Боснії і Герцеговини	Адаптація під час кризи; інклюзивні програми
	Національна галерея Боснії і Герцеговини	Дистанційні інклюзивні ініціативи
	Проект IVA (Сараєво)	План інклюзивності, навчання персоналу, VR-технології
Сербія	Музей сучасного мистецтва, Белград	Тактильні виставки, проєкт "Відчути мистецтво"
	Галерея Матіце Сербської, Новий Сад	Інклюзивний проєкт "Урош Предіч для всіх"
	Національний музей Сербії	Сенсорні програми, інклюзія
Чорногорія	Природничий музей Подгориці	Сенсорні виставки
	Участь у проєкті IVA (Подгориця)	Спільні заходи з Сараєво
Північна Македонія	Меморіальний центр Голокосту	Інклюзивні експозиції
	Державні музеї у Скоп'є	Програми доступності
Угорщина	Участь у проєкті SHIFT	Впровадження інклюзивних технологій
Хорватія	Тифлологічний музей, Загреб	Спеціалізований музей для людей з вадами зору

Румунія	Розвиток бібліотек через проєкт SHIFT	Використання сучасних цифрових технологій
---------	---------------------------------------	---

Джерело: укладено за матеріалами відкритих джерел [50]

Італія

У музеях північної Італії, зокрема в Удіне, активно застосовують принципи універсального дизайну. Залучають фахівців зі шрифту Брайля, створюють тактильні експозиції для осіб із порушеннями зору та надають спеціальні аудіогіди для людей із когнітивними особливостями.

Словенія

Національний етнографічний музей у Люблянці працює над повною адаптацією своїх виставок для людей з різними видами обмежень, особливо з порушеннями мобільності. Для цього впроваджено безбар'єрні маршрути та інтерактивні експозиції для осіб із ментальними розладами.

Хорватія

У Загребі функціонує унікальний Тифлологічний музей, присвячений повній інтеграції осіб із порушеннями зору. Всі експонати можна торкатися руками, а супровід текстів здійснюється через аудіоописи і тексти шрифтом Брайля.

За видами порушень

Люди з порушеннями зору

- Тактильні макети картин та скульптур (Франція, Італія)
- Аудіоописи експозицій через мобільні додатки (Німеччина, США)
- Спеціальні тактильні тури (Польща)

Особи з порушеннями слуху

- Екскурсії з перекладом жестовою мовою (Франція, Німеччина)
- Відеогіди з субтитрами та жестовою мовою (Словенія, Італія)

Люди з ментальними та когнітивними порушеннями

- Спрощені тексти виставок (Словенія, Австрія)
- Інтерактивні ігрові програми для дітей із аутизмом (Канада, США)

Люди з обмеженнями мобільності

- Рампи, ліфти та адаптовані маршрути без бар'єрів (майже у всіх країнах Європейського Союзу)
- Мобільні аудіогіди з інформацією про безпечні маршрути в музеях (Італія, Німеччина) [50].

Таким чином, аналіз сучасного стану інклюзивного розвитку музеїв у світі засвідчує, що інклюзія поступово переходить від етичного імперативу до системної стратегії культурного розвитку. Приклади з країн ЄС, Боснії і Герцеговини, Сербії, Китаю, Угорщини, Румунії та інших демонструють різноманіття підходів: від фізичної адаптації простору до використання цифрових технологій, VR, сенсорних програм і індивідуалізованих освітніх продуктів. Особливої ваги набувають проекти у партнерстві з організаціями людей з інвалідністю за принципом «Нічого про нас без нас». Це вказує на перехід до моделі співтворення музейного простору з урахуванням потреб різних соціальних груп.

Сучасні інклюзивні практики не лише відповідають вимогам Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, а й утворюють музей як простір єдності, діалогу та людяності. Українські музеї, зберігаючи національний контекст, мають можливість адаптувати ефективні міжнародні інструменти та долучатися до створення відкритого музейного простору для всіх.

2.3 Застосування інноваційних технологій для забезпечення інклюзії: європейський підхід.

У сучасному європейському музейному просторі інноваційні технології стали потужним засобом забезпечення інклюзії та доступності для відвідувачів з різними формами інвалідності. Застосування таких технологій, як тактильні експозиції, аудіоописи, віртуальна реальність (VR), доповнена реальність (AR), NFC-сенсори та інші цифрові рішення, дозволяє створювати мультисенсорне середовище, що збагачує культурний досвід для всіх.

Тактильні моделі та NFC-технології

Проект Unesco4All Tour, реалізований у співпраці з Центром досліджень тонкого друку Університету Західної Англії (UWE Bristol), є прикладом використання 3D-друку та NFC-технологій для створення тактильних моделей об'єктів світової спадщини ЮНЕСКО. Ці моделі дозволяють людям з порушеннями зору досліджувати архітектурні пам'ятки через дотик, а вбудовані NFC-сенсори активують аудіогіди, що забезпечують додаткову інформацію про об'єкт [52].

Мультисенсорні виставки та віртуальна реальність

Музей науки MUSE в Тренто, Італія, впровадив віртуальні тури, які дозволяють відвідувачам з обмеженими можливостями досліджувати недоступні фізично об'єкти. Наприклад, виставка "Lascaux experience" надає можливість віртуально відвідати печеру Ласко, яка закрита для публіки з 1963 року .

У Франції, Музей національного флоту в Парижі після реконструкції впровадив мультисенсорну інсталяцію "хвиля", яка поєднує візуальні проекції, звукові ефекти, вібрації та запахи, створюючи повноцінний сенсорний досвід для відвідувачів з різними потребами.

Інклюзивні освітні програми та цифрові платформи

Музей Омера в Італії розробив проєкт In-VisiBLe, спрямований на створення доступних освітніх ресурсів для людей з порушеннями зору. Проєкт включає створення цифрових моделей архітектурних об'єктів, адаптованих для тактильного сприйняття, та розробку веб-платформи з інклюзивними навчальними модулями [43].

Інтерактивні виставки та тактильні технології

Проект "What Do I Hear?" в Нідерландах досліджує використання тактильних технологій для створення інклюзивних виставок. В рамках проєкту розроблено прототипи, які переводять звукові сигнали у вібрації, дозволяючи людям з порушеннями слуху відчувати музику та інші звуки через дотик [41].

Розширення інклюзивних практик через мобільні застосунки та QR-коди

Багато європейських музеїв розширюють доступ до своїх експозицій через мобільні застосунки, які забезпечують адаптивні функції: зміну розміру шрифту,

контрастності, голосове озвучення інформації та підтримку жестової мови. Наприклад, Національний музей Данії у Копенгагені має мобільний додаток, який не тільки надає текстову інформацію, а й синхронізується з аудіогідами для людей з вадами зору. Завдяки QR-кодам відвідувачі можуть миттєво отримувати доступ до перекладу інформації на жестову мову або спрощені описи експонатів.

Гейміфікація та соціальна інклюзія

Інноваційні технології дозволяють не лише подолати фізичні бар'єри, але й сприяють соціальній інклюзії. У Музеї Скансен (Швеція) використовуються елементи гейміфікації, які залучають дітей з аутизмом до інтерактивного пізнання через прості ігри, в яких поєднується візуальна інформація, звуки і тактильні елементи. Ці рішення базуються на принципах Universal Design for Learning (UDL), який враховує потреби різних користувачів.

Доповнена реальність для кращого сприйняття складних експозицій

AR-технології активно використовуються у музеях для подолання когнітивних бар'єрів. У Берлінському технічному музеї для людей з труднощами у сприйнятті складної технічної інформації було впроваджено AR-платформу, яка дозволяє бачити 3D-моделі експонатів в дії, а також супроводжується адаптованим текстом, аудіо- та відеоінформацією. Це особливо ефективно для осіб з порушеннями навчання або розладами розвитку.

Інноваційні рішення для нейрорізноманітної аудиторії

Інклюзія в європейських музеях дедалі частіше охоплює нейрорізноманітну аудиторію – людей з аутизмом, СДУГ, дислексією тощо. Музей Вікторії і Альберта (V&A) у Лондоні розробив інтерактивні маршрути, які враховують сенсорну чутливість: включають зони відпочинку, підказки про зміни освітлення та шуму, можливість проходження коротших маршрутів. Ці маршрути доступні в мобільному додатку та на сайті музею [51].

Технології для інклюзії у контексті екстрених ситуацій

Під час пандемії COVID-19 багато музеїв прискорили діджиталізацію, що сприяло інклюзивності. Наприклад, Музей сучасного мистецтва Барселони (MACBA) започаткував віртуальні екскурсії з супроводом жестовою мовою,

субтитрами та описовим аудіо. Це дозволило людям з інвалідністю брати участь у музейному житті, навіть перебуваючи вдома.

Взаємодія з місцевими громадами та ко-дизайн

Європейські музеї дедалі частіше залучають людей з інвалідністю до процесу створення інклюзивних експозицій. У рамках проєкту "Co-Museum" в Австрії працівники музеїв тісно співпрацюють з місцевими НУО, що представляють інтереси людей з інвалідністю. Разом вони тестують нові технології, проводять опитування, адаптують навігацію, інформаційні стенди та способи подачі інформації [37].

Підтримка жестової мови та тактильних технологій

У багатьох європейських музеях активно впроваджується жестова мова в аудіогіди, відеогіди, а також під час живих екскурсій. Наприклад, Британський музей у Лондоні створив відеоекскурсії жестовою мовою BSL (British Sign Language), що дозволяє глухим відвідувачам самостійно вивчати експозиції без супроводу [35]. У Національному музеї Риму розроблено окрему лінію для незрячих, що включає тактильні копії скульптур, пояснення шрифтом Брайля та спеціальні аудіоописи [45].

Віртуальна та змішана реальність

Найновіші практики інклюзивності в музеях пов'язані з віртуальною (VR) та змішаною реальністю (MR). Наприклад, у Музеї історії Польщі реалізовано VR-програму для людей з обмеженою мобільністю: користувач може дослідити важливі історичні моменти, не покидаючи власної оселі [52]. У Франції Музей Лувру спільно з Microsoft розробив MR-додаток, який дозволяє людям з когнітивними розладами легше сприймати мистецтво через ігрову форму – таким чином підвищується мотивація до вивчення складного культурного контенту [40].

Адаптація музейних вебсайтів та цифрових платформ

Доступність онлайн-контенту також відіграє важливу роль у досягненні інклюзивності. Музеї поступово переходять до WCAG 2.1 (Web Content Accessibility Guidelines) стандартів. Наприклад, музей сучасного мистецтва у Гельсінкі (Kiasma) має повністю адаптований сайт з підтримкою читачів екрана,

контрастними режимами, навігацією за клавіатурою, що важливо для осіб з порушеннями зору та руху [33].

Освітні програми з використанням адаптивних технологій

Європейські музеї не лише адаптують експозиції, а й розробляють інклюзивні освітні програми. У Музеї науки в Манчестері проводяться спеціалізовані заняття для дітей з інвалідністю, де використовуються сенсорні екрани, голосові інтерфейси та адаптивні планшети. Програми мають модульну структуру, що дозволяє варіювати рівень складності інформації відповідно до потреб учасників [39].

Співпраця з IT-компаніями та неурядовими організаціями

Інноваційність інклюзивних рішень часто досягається через міжсекторальну співпрацю. У Нідерландах Rijksmuseum співпрацює з IT-стартапами для впровадження систем штучного інтелекту, які адаптують контент до профілю користувача – наприклад, змінюють подачу візуального контенту для людей з дислексією або когнітивними розладами [47].

Таким чином, інноваційні технології у європейських музеях стають потужним інструментом забезпечення інклюзії. Вони не лише долають фізичні, сенсорні чи когнітивні бар'єри, а й створюють простір для діалогу, співтворчості та взаєморозуміння. Європейський досвід свідчить: технологія повинна бути не самодостатньою, а соціально орієнтованою – тобто спрямованою на реальні потреби конкретних груп населення. Особливе значення має залучення самих представників спільнот з інвалідністю до проєктування інклюзивного середовища. Такий підхід трансформує музеї з пасивних інституцій у живі комунікативні простори, де кожен відвідувач – активний учасник культурного процесу. Українські музеї можуть багато запозичити з цього досвіду, особливо в частині використання мобільних застосунків, мультимедійних гідів, адаптації онлайн-контенту та включення інклюзивної освіти у свою діяльність.

Висновки до розділу 2

Проведене дослідження зарубіжного досвіду впровадження інклюзивних практик у музейному середовищі дозволило виявити ключові тенденції, підходи та інструменти, спрямовані на забезпечення рівного доступу до культурної спадщини для всіх категорій населення, зокрема осіб з інвалідністю.

У підрозділі 2.1 проаналізовано загальні риси інклюзивних музеїв. Сучасний музей трансформується з традиційного сховища артефактів у відкритий культурно-освітній простір. Доступність розуміється широко – від фізичної безбар'єрності до когнітивної, економічної та цифрової. Широко застосовуються принципи універсального дизайну, мультисенсорне навчання, VR/AR-технології, аудіогіди та тифлокоментарі.

У підрозділі 2.2 наведено приклади інклюзивних практик у музеях Італії, Іспанії, Франції, Великої Британії, Польщі, Чехії та інших країн. Ці практики охоплюють адаптації для осіб з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, аутизмом тощо. Вони реалізуються через тактильні експозиції, сенсорні тури, VR-інтерактиви та освітні програми для дітей із РАС і когнітивними порушеннями.

У підрозділі 2.3 узагальнено виклики інклюзивності: нестача фінансування, потреба в підготовці персоналу, культурні бар'єри та необхідність адаптації практик до локального контексту. Водночас зарубіжний досвід демонструє ефективність міжсекторальної співпраці музеїв з освітніми установами, ІТ-сферою, громадськими організаціями й цільовими аудиторіями.

Отже, інклюзія в музейному просторі – не лише етичний стандарт, а й стратегічний напрям розвитку культурної інфраструктури. Її впровадження в Україні з урахуванням національного контексту може значно посилити географічну освіту дітей з інвалідністю, сприяти їх соціалізації та інтеграції у культурне життя.

РОЗДІЛ III. ХАРАКТЕРИСТИКА ІНКЛЮЗИВНОГО МУЗЕЮ СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ

3.1 Географічний аспект інклюзивного музейного простору України.

В Україні, незважаючи на те, що до повного впровадження гуманістичної моделі сприйняття інвалідності ще досить далеко, завдяки діяльності громадських організацій та ініціативних груп поступово формуються позитивні зміни у цьому напрямі. На сьогодні можна відзначити низку успішних соціальних проєктів, які активно сприяють розвитку інклюзії, зокрема у сфері спорту, мистецьких ініціатив та культурних просторів.

Особливо важливою є поява й розвиток інклюзивних музейних просторів, що стають прикладом того, як культурні установи можуть забезпечувати доступність для різних груп відвідувачів, у тому числі для людей з інвалідністю. Детальний опис таких проєктів, їхніх форматів, методів впровадження та результатів подано у спеціалізованому довіднику М. Ясеновської та О. Зіненко. Цей довідник є цінним ресурсом для дослідників, працівників музеїв та всіх зацікавлених у розвитку інклюзивного культурного середовища в Україні [53].

На думку Аніщенка А.П. та Яріко М.О., у дослідженні «Суспільний діалог як шлях до створення інклюзивного туристичного простору (на прикладі КЗК «Музей ім. К.І. Шульженко»)» виокремлюють кілька ключових напрямів організації інклюзивного музейного середовища: це, зокрема, пристосування екскурсій до потреб відвідувачів із різними захворюваннями, модернізація простору музею для забезпечення його доступності, а також створення місць для дозвілля та центрів волонтерської підтримки. Основу цього підходу складають два головні принципи: відмова від загальних заходів «для інклюзії» й натомість акцент на вирішенні конкретних і практичних завдань, а також перехід від моделі благодійності до партнерської взаємодії. Такий підхід сприяє не тільки ефективнішій інтеграції людей з інвалідністю в культурний простір, а й позитивно впливає на розвиток суспільства загалом [34].

У результаті проведеного дослідження встановлено, що для якісного обслуговування екскурсантів з особливими потребами, з урахуванням специфіки їхніх обмежень у життєдіяльності, необхідно застосовувати спеціально розроблені методи й прийоми організації екскурсійної діяльності.

Відповідно, були розроблені рекомендації щодо методики та техніки проведення екскурсій для кожної окремої категорії відвідувачів із особливими потребами, а саме:

- особи з порушеннями опорно-рухового апарату;
- особи з гіперкінезами (спастичними станами);
- особи з порушеннями мовлення;
- особи з вадами слуху;
- особи з поєднаними порушеннями, наприклад, сліпоглухі;
- особи з порушеннями зору [42].

У цьому дослідженні застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, серед яких: теоретичний аналіз науково-методичної літератури з теми дослідження, порівняння різних підходів до розгляду проблеми та їх узагальнення для уточнення понятійного апарату; структурно-системний підхід, узагальнення та синтез; метод моделювання; а також діагностичні методи, спостереження та статистичний аналіз.

Варто підкреслити, що туризм, як для людей без обмежень, так і для осіб з інвалідністю, неможливо уявити без організації екскурсій, які є найбільш наочним та ефективним засобом ознайомлення з туристичними об'єктами. Для осіб з інвалідністю організовані екскурсії мають ще більше значення, ніж індивідуальні відвідування, з огляду на низку специфічних факторів: необхідність супроводу, доступність маршрутів, забезпечення спеціальних умов і використання адаптованих засобів сприйняття інформації.

- ознайомлення з місцевістю здійснюється під керівництвом компетентного фахівця, який володіє не лише ґрунтовними знаннями про туристичні об'єкти, а й враховує індивідуальні потреби цієї категорії відвідувачів;

- під час організації екскурсії для осіб з інвалідністю часто залучаються додаткові помічники, що полегшує супровід і обслуговування групи;
- забезпечується відповідне транспортування учасників, що особливо важливо для людей з обмеженою мобільністю;
- кваліфікований екскурсовод коригує зміст, обсяг інформації та методику її подачі відповідно до особливостей сприйняття екскурсантів;
- під час розробки маршруту обов'язково враховуються вимоги безбар'єрного доступу до об'єктів огляду, що гарантує безпеку та комфорт для всіх учасників [42].

У процесі дослідження встановлено, що для ефективного впровадження принципів інклюзії в музейних просторах важливо здійснювати активну інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо суті та значення інклюзії. Це сприятиме підвищенню професійної обізнаності працівників музеїв, удосконаленню якості наданих ними послуг, а також створить умови для розвитку нових форм співпраці з громадськістю та реалізації різноманітних музейних ініціатив [34].

Туризм, як для широкого загалу, так і для людей з обмеженими можливостями, важко уявити без екскурсійного обслуговування, яке є найефективнішим та найбільш наочним способом ознайомлення з туристичними об'єктами. Для осіб із інвалідністю організовані екскурсії мають особливе значення, оскільки самостійно знайомитися з місцевістю їм значно складніше з огляду на ряд факторів. По-перше, такі екскурсії проводяться під керівництвом підготовленого спеціаліста, який володіє не лише знаннями про об'єкти та територію, а й враховує індивідуальні потреби цієї групи відвідувачів. По-друге, організовані тури часто передбачають залучення асистентів, які допомагають під час екскурсії. По-третє, під час розробки маршруту для такої категорії екскурсантів обов'язково береться до уваги забезпечення безбар'єрного доступу до всіх об'єктів. По-четверте, професійний екскурсовод вміє адаптувати обсяг та спосіб подачі інформації відповідно до потреб групи. І нарешті, організоване

обслуговування дозволяє вирішити питання транспортування осіб з обмеженими можливостями [8].

Екскурсії для учнів навчальних закладів, реабілітаційних центрів та організованих груп дорослих і дітей з особливими потребами, такими як розумова відсталість, затримка психо-мовленнєвого розвитку, аутизм, синдром Дауна, були розроблені та адаптовані з урахуванням їхніх індивідуальних можливостей і потреб співробітниками PinchukArtCentre. Ці екскурсії проводяться різними мовами на вибір відвідувачів і не мають вікових обмежень. Крім того, в межах чотирирічного фестивалю «ІнклюзіОН» у Харкові було створено інклюзивний аудіогід для музеїв, що сприяє кращій доступності культурних просторів для людей з інвалідністю.

Екскурсії також доступні для прослуховування через безкоштовний додаток IZI Travel на смартфонах. Окрім Харківського художнього музею, інклюзивні аудіоекскурсії планують запровадити в Національному музеї імені Григорія Сковороди та Пархомівському художньому музеї, де представлені роботи таких митців, як Малевич і Пікассо. Харківський художній музей організовував екскурсії для осіб із порушеннями слуху та зору, зокрема огляд експозиції «Вітчизняне мистецтво XVI – початку XX століть» з використанням відеогіда мовою жестів. Музей видатних харків'ян імені К. І. Шульженко та Музей природи також проводять екскурсії для відвідувачів із проблемами зору, слуху та опорно-рухового апарату. Художньо-меморіальний музей імені Іллі Рєпіна розробив програму для людей із порушеннями слуху, а також провів майстер-клас із розпису глиняної іграшки [8].

У Національному музеї у Львові було проведено оцифрування Богородчанського іконостасу Йова Кондзелевича. Проєкт передбачає два етапи роботи: для незрячих створюються 3D-моделі експонатів, які можна торкатися, щоб «побачити» їх руками.

На жаль, проведення екскурсій для осіб з обмеженими можливостями безпосередньо в міському середовищі чи на природних об'єктах поки що залишається поодиноким практикою в Україні. Зазвичай такі заходи

організують у рамках тематичних фестивалів, серед яких — Всеукраїнський фестиваль творчості осіб з обмеженими фізичними можливостями «Барви життя» (Київ), Всеукраїнська соціально-культурна акція «Зірки в темряві» (Київ), Всеукраїнський інтегрований концертний проєкт «Відчинилося життя» (Чернігів), Всеукраїнський фестиваль творчості інвалідів «Ми діти твої, Україно» (Київ), а також фестиваль «ІнклюзіОН» (Харків) [8].

Такий стан речей зумовлений кількома ключовими факторами. По-перше, відсутність комерційного інтересу з боку традиційних туристичних підприємств щодо обслуговування цієї категорії клієнтів через низьку платоспроможність. По-друге, недостатній досвід екскурсоводів у проведенні екскурсій для осіб з особливими потребами. По-третє, висока відповідальність та нестача спеціалізованої підготовки для організації інклюзивних екскурсій. І, найголовніше, – недостатня адаптація екскурсійного середовища та об'єктів для комфортного відвідування людьми з обмеженими можливостями.

Водночас у країні поступово спостерігаються позитивні зміни. Центральні частини великих міст уже мають елементи безбар'єрної інфраструктури. Зокрема, в багатьох містах України встановлюють тактильні скульптури та макети, які відтворюють відомі архітектурні пам'ятки та супроводжуються інформацією шрифтом Брайля кількома мовами. Першим подібним проєктом стала ініціатива в Одесі, де наразі налічується понад 10 таких скульптур, що представляють найвизначніші об'єкти міста та значно полегшують проведення екскурсій для людей з вадами зору. Скульптури виготовлені з полімерного матеріалу, покриті бронзовою стружкою і містять написи трьома мовами з перекладом на шрифт Брайля. Подібні тактильні експонати встановлені також у Черкасах, Києві, Львові та Харкові [8].

Якщо розглянути міжнародний досвід, то більшість європейських країн мають високий рівень адаптації туристичної інфраструктури для підтримки інклюзивного туризму та пов'язаних з ним видів екскурсійної діяльності. Зокрема, в Іспанії близько 90% туристичної інфраструктури пристосовано для потреб інклюзивних туристів, які можуть користуватися послугами

гірськолижного, вітрильного, науково-пізнавального та пляжного туризму. У Фінляндії рівень адаптації становить приблизно 70%, а в регіоні Рейма Кантрі пропонують такі види активного відпочинку, як сафарі на собачих упряжках, катання на снігоходах, їзда на конях і квадроциклах, риболовля, плавання на плотах, лижні прогулянки, гольф, веслування та керлінг.

В Ізраїлі майже 85% туристичної інфраструктури відповідають вимогам осіб з обмеженими можливостями, зокрема це стосується пляжного, релігійного та культурно-пізнавального туризму. У Греції рівень адаптації сягає близько 65%, в Угорщині – також близько 65%, де особливий акцент роблять на культурно-пізнавальний, пляжний та лікувально-оздоровчий туризм. У Чехії адаптація туристичної інфраструктури сягає майже 95%, зокрема враховані потреби культурно-пізнавального, інтелектуального, лікувально-оздоровчого, гірськолижного туризму, а також проведення івентів і міжнародних фестивалів для людей з обмеженими можливостями.

Німеччина також має високий рівень адаптації – близько 95%, приділяючи особливу увагу культурно-пізнавальному туризму, де місця відпочинку та дозвілля оснащені з урахуванням потреб маломобільних груп. Франція адаптувала приблизно 85% інфраструктури, пропонуючи культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий та гірськолижний туризм для осіб із обмеженими можливостями [8].

Австрійський гірський курорт Тіроль є одним із найкраще пристосованих регіонів Європи для осіб з обмеженими можливостями. Тут створені умови, що дозволяють безперешкодно пересуватися вулицями, оглядати пам'ятки та навіть підніматися на гірські вершини на інвалідних колясках.

В Іспанії велика увага приділяється доступному культурно-пізнавальному туризму. Особливо це стосується Барселони, яку британські туристичні компанії, що спеціалізуються на інклюзивних турах, визнали одним із найкомфортніших міст світу з точки зору туристичної доступності. Для полегшення планування поїздок створено спеціальний сайт «Доступний туризм», що містить детальну

інформацію про дев'ятнадцять туристичних маршрутів Каталонії, повністю пристосованих для людей з інвалідністю та літніх осіб.

Технічне оснащення сайту дозволяє людям з різними порушеннями, у тому числі з поганим зором, самостійно отримувати повний доступ до інформації завдяки підвищеній контрастності, аудіофункціям та спеціальним засобам для полегшення читання. Сайт доступний шістьма мовами: іспанською, англійською, каталонською, італійською, німецькою та французькою.

У Барселоні всі центральні вулиці обладнані пандусами, міський транспорт адаптовано під потреби осіб з обмеженими можливостями, а в готелях доступні спеціально облаштовані номери. Крім того, кожна нова станція метро оснащена обладнанням для маломобільних груп населення, що значно підвищує комфорт пересування туристів з інвалідністю [8].

Таким чином, дослідження засвідчило, що інклюзивний музейний простір в Україні поступово розвивається, демонструючи позитивні зрушення у напрямку доступності, проте потребує подальшого вдосконалення. Визначено, що ключовим чинником розвитку інклюзії в музейному середовищі є не лише технічна адаптація простору, а й зміна ціннісних орієнтацій музейних працівників, впровадження людиноцентричного підходу, підвищення фахової компетенції та взаємодія з громадськістю. Успішні приклади таких трансформацій уже функціонують у Києві, Харкові, Полтаві, Львові, Чернігові, засвідчуючи ефективність співпраці культурних інституцій з громадськими ініціативами.

3.2 Віртуальні екскурсії як інструмент географічної освіти дітей з інвалідністю в умовах воєнного стану.

Сучасна шкільна освіта активно впроваджує новітні технології, зокрема цифрові, що відповідає світовим тенденціям та процесам цифрової трансформації у різних сферах суспільного життя, які в Україні закріплені на законодавчому рівні. У зв'язку з цим, впровадження нових форм, методів і засобів навчання, що базуються на інформаційно-комунікаційних та цифрових

технологіях, є надзвичайно актуальним і необхідним для підвищення якості освіти [3].

Сучасні цифрові засоби та технології мають низку істотних переваг перед традиційними методами, що дозволяє ефективніше організовувати освітній процес, усуваючи ключові проблеми і труднощі сучасної освіти. До основних переваг належать:

1. Наочність – забезпечення візуального сприйняття матеріалу, що підвищує розуміння і запам'ятовування.
2. Інтерактивність – можливість активної взаємодії учнів з навчальним контентом.
3. Варіативність засобів і напрямків застосування – широкий вибір технологій і методів, адаптованих до різних потреб.
4. Градація рівнів складності – можливість поступового ускладнення матеріалу відповідно до рівня учнів.
5. Застосування у дистанційній та змішаній формах навчання – гнучкість організації освітнього процесу.
6. Доступність об'єктів, що вивчаються, незалежно від їхнього місцезнаходження – навчання не обмежене фізичним простором.
7. Можливість навчання у будь-який час – адаптація до індивідуального графіка учнів.
8. Незалежність від погодних умов і пори року – забезпечення безперервності навчання.
9. Можливість багаторазового повторення матеріалу – сприяє кращому засвоєнню.
10. Безкоштовність – широкий доступ до цифрових ресурсів.
11. Персоналізованість – врахування індивідуальних особливостей і потреб учнів.
12. Широкий спектр цифрових інструментів – різноманітність форматів і засобів подання інформації.

Серед широкого спектра цифрових технологій і засобів, що застосовуються в освітньому процесі, особливо виділяється віртуальна екскурсія. Вона поєднує в собі всі переваги сучасних цифрових технологій: наочність, інтерактивність, доступність незалежно від місцезнаходження, персоналізацію та можливість багаторазового використання.

Враховуючи динамічний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, зміну змісту освітнього процесу та дидактичних засобів, а також фокус нашого дослідження на природничих науках, виникає потреба чіткого визначення поняття «віртуальна екскурсія» [3].

Віртуальна екскурсія – це форма організації освітнього процесу, яка передбачає наочне представлення цифровими засобами віртуального відображення реальних об'єктів (парків, музеїв, галерей, курортів, виробничих чи природних об'єктів, пам'яток). Метою такої екскурсії є самостійне ознайомлення, спостереження, вивчення та опис об'єктів, а також збір необхідної візуальної інформації для задоволення дозвільно-розважальних, науково-пізнавальних або навчальних потреб. Виходячи з визначення віртуальної екскурсії, ми можемо виділити такі цільові напрямки віртуальної екскурсії:

1. Дозвільно-розважальний напрямок полягає в організації екскурсій, спрямованих на ознайомлення з культурними пам'ятками, рекреаційними зонами та місцями для відпочинку. Основною метою цього напрямку є розвиток художньо-естетичного сприйняття, пропаганда здорового способу життя, а також формування екологічної та соціальної культури.
2. Науково-пізнавальний напрямок включає проведення екскурсій до музеїв, природних і виробничих об'єктів з метою розвитку загальної ерудиції, формування наукового світогляду, розширення загальнокультурної компетентності, а також удосконалення пізнавальних умінь та навичок отримання нових знань.
3. Навчальний напрямок орієнтований на реалізацію конкретних педагогічних завдань, пов'язаних із формуванням знань відповідно до державних освітніх стандартів і навчальних програм. Він передбачає

вивчення різноманітних тем, що охоплюють художню, літературну, історичну, краєзнавчу, наукову та науково-популярну тематику, а також розвиток мовленнєвих і описових навичок, мовної підготовки та спеціалізованих предметних умінь.

Найдоцільніше класифікувати віртуальні екскурсії за їх змістовим наповненням, виділяючи такі типи:

- Оглядові екскурсії, що поєднують кілька окремих маршрутів під єдиною тематикою;
- Об’єктні екскурсії, які зосереджені на вивченні конкретного музею, галереї або іншого об’єкта;
- Тематичні екскурсії, спрямовані на розкриття певної теми або окремих її аспектів;
- Біографічні екскурсії, створені для ознайомлення з життям і діяльністю конкретних історичних особистостей або груп осіб;
- Природничі та технічні екскурсії, що мають на меті дослідження об’єктів, явищ, процесів і законів живої та неживої природи;
- Краєзнавчі екскурсії, які орієнтовані на вивчення історії та особливостей рідного краю;
- Історико-культурні екскурсії, що проходять історичними місцями та висвітлюють періоди розвитку держави і національної культури.

Віртуальна екскурсія, як одна з форм організації навчального процесу, має власну методологію підготовки та проведення. Методика її проведення полягає у вмінні демонструвати об’єкт, описувати його характеристики та взаємозв’язки, а також подавати інформацію про об’єкт і пов’язані з ним події у відповідному контексті. Вона включає комплекс методичних прийомів і технічних засобів, що сприяють максимальній ефективності віртуальної екскурсії як освітньої форми.

Техніка проведення віртуальної екскурсії повинна створювати оптимальні умови для сприйняття матеріалу аудиторією. До неї висувається низка вимог: ознайомлення з аудиторією, правильне її розміщення, дотримання

регламентованого часу, запобігання втомі слухачів, створення проблемних ситуацій, висвітлення ключових аспектів експозиції, акцентування уваги на найважливіших об'єктах, а також підготовка відповідей на можливі питання учасників екскурсії [3].

Методика організації віртуальної екскурсії включає три основні етапи: підготовчий, основний та завершальний.

Підготовчий етап передбачає виконання послідовних дій, а саме:

1. визначення мети, теми, завдань екскурсії, а також вибір її типу і застосовуваних інструментів;
2. уточнення змістового наповнення екскурсії;
3. добір і аналіз інформаційних джерел із виділенням ключових об'єктів і основного змісту екскурсії;
4. вивчення екскурсійних об'єктів, знайомство з експозиціями та музейними фондами, оцінка їх за критеріями пізнавальної цінності, смислового навантаження, популярності та ціннісних характеристик;
5. підбір надійних текстових, фотографічних, відео- та аудіоматеріалів, а також документальних джерел для майбутньої екскурсії;
6. розробка плану маршруту, створення схем, карт та відеоряду;
7. формування логічної і послідовної структури текстового та відео супроводу екскурсії;
8. визначення та вибір відповідних методичних прийомів для проведення екскурсії;
9. підготовка завдань, питань, тем для творів, есе, проектів, творчих робіт, доповідей та рефлексій.

Основний етап включає такі дії:

1. Проведення екскурсії згідно з розробленим маршрутом, схемою, картою та відеорядом, які супроводжуються заздалегідь підготовленими мультимедійними матеріалами, аудіо та текстовою інформацією.
2. Під час проведення екскурсії створюються спеціальні умови для:

- самостійного або через інтерактивні сервіси, а також безпосередньо від екскурсовода, спостереження за об'єктами та отримання інформації про них;
- фіксації важливих фактів, тез, а також формування запитань;
- виконання завдань, визначених на підготовчому етапі; активної взаємодії з віртуальним середовищем, що передбачає дослідження цікавих об'єктів [3].

На заключному етапі екскурсії відбувається:

1. Підсумовування та узагальнення отриманої інформації, проведення рефлексії, під час якої учасники діляться своїми враженнями, відповідають на поставлені запитання та розглядають проблемні ситуації, що виникли під час екскурсії;
2. Аналіз складних або не зовсім зрозумілих моментів з метою їх детального роз'яснення;
3. Озвучення тем для написання творів, есе, проектів, творчих завдань, доповідей, які можуть бути створені на основі матеріалів віртуальної екскурсії;
4. Обговорення та визначення тематики і напрямків для майбутніх екскурсій.

Переваги віртуальних екскурсій безперечні, однак існує й низка недоліків, які хоч і не є критичними, але можуть впливати на якість та ефективність проведення таких екскурсій як освітньої форми. До основних недоліків варто віднести:

1. Більшість доступних віртуальних екскурсій створені іншими мовами, що ускладнює сприйняття інформації для користувачів, які не володіють відповідною мовою. Однак сучасні браузері з автоматичним перекладом допомагають значною мірою подолати цю перешкоду.
2. Технічні налаштування пристроїв (наприклад, застаріла операційна система, налаштування брандмауера, антивірусного програмного забезпечення або браузера) можуть перешкоджати повноцінному використанню можливостей віртуальної екскурсії. Вирішенням цієї

проблеми є оновлення системи, програмного забезпечення та коректна конфігурація.

3. Віртуальна екскурсія потребує стабільного підключення до широкосмугового інтернету, що не завжди доступно в усіх регіонах.

З методичної точки зору важливо забезпечити можливість використання різних пристроїв – як стаціонарних комп'ютерів, так і мобільних гаджетів. Тому інформація, що подається для залучення учасників до віртуальної екскурсії, має бути представлена в трьох форматах: у вигляді зображення (фотографії) з інтерактивним гіперпосиланням, текстового посилання та QR-коду.

Методичні прийоми, що застосовуються під час проведення віртуальних екскурсій, досить докладно описані в літературі. Їхній вибір, зміст і спосіб використання залежать від конкретних цілей, завдань, формату проведення та особливостей аудиторії [4].

Аналіз наявних цифрових ресурсів дозволяє виокремити основні концептуальні підходи, реалізовані у сучасних віртуальних подорожах:

- Просторова 3D-модель об'єкта з виділеними інтерактивними локаціями;
- Площинні 2D-плани поверхів або шарів з активними точками доступу;
- Інтерактивні 2D-карти;
- Об'ємний віртуальний простір, що включає інтерактивні об'єкти та виділені локації;
- Деревоподібна структура каталогу оцифрованих експонатів та артефактів із супроводом відео, аудіо та текстової інформації;
- Послідовна подорож із застосуванням 360°-об'ємних зйомок навколишнього середовища;
- Веб-камери із активним переглядом у реальному часі.
- Варто також відзначити, що у сучасних умовах найпростішою формою віртуальної екскурсії вважаються слайд-шоу або відеоролики, які супроводжуються голосовим коментарем, музикою чи титрами [3].

Таким чином, у процесі дослідження було з'ясовано, що віртуальна екскурсія є ефективною, доступною та інноваційною формою організації навчання, особливо актуальною в умовах воєнного стану, коли традиційні способи пізнання навколишнього світу обмежені. Цей інструмент забезпечує реалізацію інклюзивного підходу в освіті, дозволяючи дітям з інвалідністю повноцінно долучатися до освітнього процесу, незважаючи на фізичні, соціальні чи безпекові обмеження.

Завдяки широким можливостям цифрових технологій, віртуальні екскурсії дозволяють учням взаємодіяти з об'єктами дослідження, розвивати просторове мислення, пізнавальні інтереси, критичне мислення та уяву. Змістове, методичне й технічне наповнення таких екскурсій можна адаптувати до індивідуальних освітніх потреб, рівня розвитку та можливостей кожного здобувача освіти, що відповідає принципам педагогіки рівного доступу.

3.3 Віртуальний інклюзивний культурний простір «Музей без меж»

Мета програми:

Забезпечення інклюзивного доступу дітей з особливими освітніми потребами до культурного надбання України через реалізацію сучасної цифрової платформи віртуальних екскурсій музеями з кожної області України. Програма має сприяти розвитку пізнавального інтересу, розширенню кругозору та залученню дітей до вивчення історії та культури України.

Проблематика:

Через війну в Україні багато культурних установ або знищені, або тимчасово закриті. Особливо вразливою категорією стали діти з інвалідністю, які часто не мають фізичної можливості подорожувати або відвідувати культурні заклади. Крім того, більшість музеїв України не обладнані належним чином для інклюзивного прийому.

Цифрова платформа «Музей без меж» дозволяє створити ефект повного занурення в музейний простір через віртуальні тури.

Перед початком екскурсії дитина прослуховує короткий вступ до теми, має змогу обрати кілька музеїв для перегляду, після чого розпочинає інтерактивну подорож. Елементи ігрофікації (бали, досягнення, міні-завдання) роблять навчання цікавим і захоплюючим.

У сучасному світі, де технології стрімко розвиваються, віртуальні тури та екскурсії стають дедалі популярнішими. Це особливо важливо для дітей з інвалідністю, які можуть стикатися з фізичними, соціальними та економічними бар'єрами, що ускладнюють їхню участь у традиційних заходах. В умовах війни в Україні цей аспект набуває ще більшої актуальності, адже багато дітей опинилися в ситуаціях, коли доступ до культурних і освітніх ресурсів став обмеженим. У цьому підрозділі ми розглянемо переваги віртуальних турів, їхній вплив на дітей з інвалідністю, а також роль гри Spatial у цьому процесі.

1. Переваги віртуальних турів

Віртуальні тури пропонують безліч переваг, які роблять їх ідеальними для дітей з інвалідністю:

Доступність: Віртуальні екскурсії дозволяють дітям з обмеженими можливостями фізично відвідувати музеї, виставки та інші культурні об'єкти, не виходячи з дому. Це важливо не лише для дітей з інвалідністю, але й для тих, хто проживає в регіонах, де немає доступу до культурних установ.

Інтерактивність: Сучасні віртуальні тури часто включають інтерактивні елементи, що залучають дітей до активного навчання. Наприклад, це можуть бути відео, інтерактивні завдання або елементи віртуальної реальності, які дозволяють дітям досліджувати нові теми в захоплюючий спосіб.

Гнучкість: Діти можуть брати участь у віртуальних турах у зручний для них час, що особливо важливо для тих, хто має специфічні потреби або графік. Це дозволяє їм інтегрувати навчання у своє повсякденне життя без зайвого стресу.

Безпека: Під час війни, коли фізичні переміщення можуть бути небезпечними, віртуальні екскурсії забезпечують безпечний спосіб отримання нових знань і вражень [16].

2. Вплив війни на доступ до культурних ресурсів

Війна в Україні суттєво змінила доступ дітей до культурних і освітніх ресурсів. Багато музеїв, бібліотек і культурних установ були закриті або зазнали пошкоджень, що ускладнює доступ до знань і культурної спадщини.

Збереження культурної ідентичності: Віртуальні екскурсії можуть допомогти дітям з інвалідністю підтримувати зв'язок з їхньою культурною спадщиною, навіть якщо фізичний доступ до культурних об'єктів обмежений. Це може включати віртуальні відвідування історичних місць, музеїв або участь у культурних заходах.

Психологічна підтримка: Віртуальні тури можуть слугувати формою терапії, допомагаючи дітям відволіктися від стресу, пов'язаного з війною, і знайти радість у навчанні та відкриттях. Дослідження показують, що участь у культурних заходах, навіть віртуально, може позитивно впливати на емоційний стан дітей.

Соціалізація: Віртуальні екскурсії можуть стати платформою для спілкування між дітьми з різних регіонів, що сприяє розвитку соціальних навичок і створенню нових дружніх зв'язків.

3. Гра Spatial: новий підхід до віртуальних екскурсій

Гра Spatial є інноваційним інструментом, який дозволяє створювати віртуальні простори для навчання та дослідження. Вона надає можливість користувачам взаємодіяти з контентом у 3D-форматі, що робить навчання більш захоплюючим.

Інклюзивність: Spatial розроблена з урахуванням потреб різних користувачів, включаючи дітей з інвалідністю. Це дозволяє їм брати участь у віртуальних турах на рівні з іншими. Наприклад, можливість налаштування інтерфейсу під потреби користувача робить гру більш доступною [48].

Креативність: Діти можуть створювати власні віртуальні простори, що стимулює їхню уяву та креативність. Це також підвищує їхню мотивацію до навчання, адже вони можуть самостійно обирати теми та напрямки дослідження.

Співпраця: Spatial дозволяє дітям працювати разом у віртуальному середовищі, що сприяє розвитку соціальних навичок і командної роботи. Це важливо для дітей, які можуть відчувати ізоляцію через свої обмеження [17].

Навчальні можливості: Використання Spatial у навчанні може включати в себе інтерактивні уроки, в яких діти можуть вивчати різні предмети, взаємодіючи з віртуальними об'єктами. Наприклад, вивчення історії може проходити через віртуальні подорожі до історичних місць.

4. Виклики та можливості

Попри численні переваги, віртуальні тури та екскурсії для дітей з інвалідністю стикаються з певними викликами:

Технічні бар'єри: Не всі діти мають доступ до необхідних технологій або стабільного інтернет-з'єднання, що може обмежити їхню можливість брати участь у віртуальних турах. Це особливо актуально для дітей, які проживають у віддалених або постраждалих від війни регіонах.

Недостатня обізнаність: Багато батьків та вихователів можуть не знати про наявність віртуальних екскурсій, що зменшує їхнє використання. Важливо проводити інформаційні кампанії, щоб підвищити обізнаність про ці можливості. Необхідність адаптації контенту: Важливо адаптувати віртуальні тури для різних потреб дітей, щоб забезпечити максимальний доступ та залучення. Це може включати використання спеціальних технологій для дітей з порушеннями слуху або зору.

Фінансування та ресурси: Реалізація віртуальних турів потребує фінансування та ресурсів, що може бути проблематичним у період війни. Співпраця з державними та недержавними організаціями може допомогти вирішити ці питання.

Віртуальні тури не лише розширюють горизонти для дітей з інвалідністю, але й сприяють формуванню більш інклюзивного суспільства. Вони допомагають руйнувати стереотипи та упередження, показуючи, що кожна дитина має право на доступ до знань і культурного досвіду.

Крім того, віртуальні екскурсії можуть стати основою для міждисциплінарного навчання, об'єднуючи історію, мистецтво, технології та соціальні науки. Це дозволяє дітям не лише отримувати знання, а й розвивати критичне мислення та креативність, що є важливими навичками у сучасному світі.

Важливо, щоб державні та недержавні організації продовжували підтримувати такі ініціативи, забезпечуючи фінансування, технології та навчальні матеріали для створення якісних віртуальних екскурсій. Це дозволить дітям з інвалідністю не лише мати доступ до культурних ресурсів, але й активно брати участь у формуванні свого майбутнього [17].

Таким чином, віртуальні тури та екскурсії є важливим інструментом для забезпечення доступу до культурних ресурсів для дітей з інвалідністю, особливо в умовах війни. Інноваційні рішення, такі як гра Spatial, відкривають нові можливості для навчання та розвитку, надаючи дітям можливість досліджувати світ у безпечному та доступному форматі. Важливо продовжувати розвивати ці ініціативи, щоб забезпечити всім дітям рівний доступ до знань та культурної спадщини.

Забезпечення доступу до культурних ресурсів для дітей з інвалідністю – це не лише питання рівності, але й питання майбутнього суспільства. Кожна дитина заслуговує на можливість навчатися, відкривати нові горизонти та реалізовувати свій потенціал, незалежно від фізичних обмежень. Тому важливо підтримувати та розвивати віртуальні екскурсії як засіб інклюзії та освіти

Висновки до розділу 3

У третьому розділі здійснено аналіз сучасного стану, викликів і перспектив розвитку інклюзивного музейного простору в Україні, а також запропоновано практичні шляхи підвищення його ефективності у сфері географічної освіти дітей з інвалідністю, особливо в умовах воєнного стану.

У підрозділі 3.1 розглянуто географічний аспект музейної інклюзії. Встановлено, що українські музеї виявляють зростаючу зацікавленість у впровадженні інклюзивних практик, однак рівень їх реалізації є нерівномірним. Найбільш активні музеї Києва, Харкова, Львова, Полтави й Одеси, де реалізуються інноваційні проєкти: аудіогіди, тактильні експозиції, віртуальні тури, екскурсії жестовою мовою, 3D-моделі. Водночас бракує державної підтримки, цільових стратегій і належної підготовки кадрів.

Підрозділ 3.2 присвячено аналізу організації інклюзивних екскурсій. Такі екскурсії мають великий потенціал як інструмент соціалізації дітей з інвалідністю. Ефективними є формати, адаптовані до різних нозологічних груп, із залученням асистентів та підготовлених екскурсоводів. Проте на практиці такі заходи є переважно разовими, часто реалізуються лише в межах грантів чи фестивалів.

У підрозділі 3.3 розглянуто віртуальні екскурсії як інноваційну форму географічної освіти, особливо актуальну під час воєнного стану. Цифрові технології забезпечують доступність, безпечність і гнучкість навчання, дають змогу індивідуалізувати освітній процес. Ефективне впровадження вимагає технічного забезпечення, цифрової грамотності педагогів і якісного україномовного контенту.

Отже, інклюзивний музейний простір в Україні поступово формується як складова географічної освіти. Поєднання традиційних і цифрових форматів відкриває нові можливості для інтеграції дітей з інвалідністю у культурне середовище.

РОЗДІЛ IV. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО МУЗЕЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК СКЛАДОВОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

У контексті реалізації принципів сталого розвитку та гуманітарного підходу до освіти все більшого значення набуває інклюзивність – як суспільна, так і освітня. Географічна освіта, яка охоплює вивчення просторових процесів, природних та антропогенних факторів, потребує інтеграції інноваційних підходів, зокрема інклюзивного музейного середовища. У сучасних умовах музеї мають не лише зберігати культурну спадщину, а й ставати відкритими навчальними просторами, доступними для всіх, включаючи людей з особливими освітніми потребами (ООП) [11].

Інклюзивне музейне середовище є не лише простором для ознайомлення з об'єктами культурної та природничої спадщини, а й ефективним інструментом реалізації географічної освіти на практиці. Саме тут формуються ключові компетентності: просторове мислення, екологічна культура, національна ідентичність, соціальна толерантність.

Актуальність інклюзивності в музеях

Сьогодні питання інклюзивності набуло актуальності не лише як вимога етики, а й у зв'язку з законодавчими ініціативами. В Україні прийнято низку нормативних актів, що регламентують забезпечення доступності до освітнього та культурного середовища для осіб з інвалідністю, зокрема Закон України «Про освіту» та «Про культуру». Проте реальна ситуація свідчить про потребу у більш широкому впровадженні практичних рекомендацій щодо створення інклюзивного середовища в музеях.

Практичні рекомендації щодо створення інклюзивного музейного середовища

1. Архітектурна доступність

Фізична доступність є основою інклюзивності. Рекомендується забезпечити наявність пандусів, ліфтів, широких дверних прорізів, доступних

санітарних вузлів. Варто враховувати, що експонати мають бути розміщені на висоті, зручній для перегляду з інвалідного візка [6].

2. Інформаційна доступність

Важливо забезпечити всі експозиції альтернативними формами подачі: текстова інформація повинна бути продубльована шрифтом Брайля, мати аудіо- та відеосупровід з перекладом жестовою мовою. Цифрові інтерфейси повинні бути адаптовані до потреб осіб з вадами зору і слуху [12].

3. Підготовка персоналу

Музейні працівники мають проходити навчання з основ інклюзивної педагогіки, комунікації з особами з ООП. Для цього доцільно співпрацювати з профільними навчальними закладами, волонтерськими організаціями, залучати фахівців з інклюзивної освіти [23].

4. Розробка інклюзивних екскурсій

Інклюзивні екскурсії повинні враховувати особливості сприйняття інформації. Наприклад, для дітей із розладами аутистичного спектра доцільно передбачати чітку структуру, передбачуваність, коротку тривалість; для дітей з порушенням слуху – супровід сурдоперекладача; для осіб з порушенням зору – тактильні елементи та аудіоописи.

5. Використання цифрових інструментів

Завдяки цифровим технологіям можливе створення віртуальних музеїв, 3D-турів, мобільних додатків, які надають доступ до музейних матеріалів людям, які фізично не можуть відвідати експозиції. Це особливо актуально для освітніх цілей у сільській місцевості, під час дистанційного навчання або в умовах воєнного стану.

6. Інтеграція музейної діяльності в шкільну програму

Варто передбачити тісну співпрацю шкіл з музеями через розробку інтегрованих навчальних курсів з географії та музейної справи. Це можуть бути тематичні екскурсії, польові заняття, міждисциплінарні проєкти. Такий підхід дозволить не лише поглибити знання з географії, а й сприяти формуванню емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу [22].

7. Співпраця з громадами

Створення інклюзивного середовища повинно бути результатом партнерства музеїв, громадських організацій, органів влади та освітніх закладів. Доцільно розробити регіональні програми підтримки інклюзивної музейної освіти, які враховують специфіку кожного населеного пункту, його культурний ландшафт та соціальну структуру.

Рекомендації щодо розвитку інклюзивного музейного середовища як складова географічної освіти (у контексті міжнародного порівняння)

Сучасна освіта дедалі більше тяжіє до принципів інклюзивності, що передбачає рівний доступ до знань для всіх учасників освітнього процесу незалежно від їхніх фізичних, соціальних чи когнітивних особливостей. Музеї, як частина неформальної освіти, мають значний потенціал для підтримки інклюзивної географічної освіти. Особливо важливо вивчати досвід різних країн, адже міжнародна практика доводить ефективність багатьох підходів, які поки що недостатньо реалізовані в Україні.

Інклюзивність у музейному просторі означає створення умов, за яких усі відвідувачі – незалежно від фізичних чи когнітивних можливостей – можуть брати активну участь у культурно-освітньому процесі. Для географічної освіти це набуває особливого значення, адже дозволяє візуалізувати просторові явища, використовуючи мультимедійні інструменти, тактильні карти, адаптовані маршрути тощо [19].

Практики в Україні: поступ із перешкодами

В Україні поступово з'являються спроби зробити музейні простори інклюзивними, однак ці кроки часто фрагментарні та недостатньо інтегровані в освітній процес. Наприклад, у Національному науково-природничому музеї НАН України створено окремі адаптовані виставки з тактильними об'єктами, однак вони залишаються тимчасовими, а персонал не завжди має відповідну підготовку [31].

Серед проблем – відсутність стратегій інклюзивного розвитку, обмежене фінансування, недостатня підготовка кадрів, а також низький рівень

технологічної інтеграції у виставковий простір. Музеї в малих містах узагалі часто не мають пандусів чи ліфтів, не кажучи вже про аудіогіди чи інклюзивні освітні програми [49].

Порівняння із закордонним досвідом

У країнах Європейського Союзу, США, Канаді інклюзивні музеї стали не винятком, а стандартом. Наприклад, у Smithsonian Institution (Вашингтон, США) діє програма *Accessibility Program*, яка включає мобільні додатки з жестовою мовою, спеціальні маршрути для осіб з порушенням зору, тактильні експонати та адаптовані відео [36]. У Британському музеї (Лондон) проводяться спеціалізовані тури для людей з аутизмом та іншими особливостями сенсорного сприйняття [44].

У Франції, Musée de l'Homme у Парижі має цілі виставки, побудовані за принципами універсального дизайну: експонати розміщені на висоті, зручній для людей на візках, є аудіо- та брайлеві підписи, а також зона з AR-технологіями, що дозволяють "пережити" географічні події.

Важливо, що в закордонних музеях інклюзія розглядається не як додаткова опція, а як базовий стандарт, що враховується на всіх етапах проектування експозиції.

Уроки для України: що можна запозичити

Українським музеям варто взяти на озброєння кілька ключових аспектів закордонного досвіду:

1. Універсальний дизайн. Від проектування простору до структурування освітніх заходів – усе має бути доступним для різних груп людей. Перш за все, це передбачає створення сенсорних зон, доступної навігації, адаптованих матеріалів.

2. Інтеграція технологій. Використання доповненої реальності, мобільних додатків, інтерактивних екранів допомагає зробити географічну інформацію зрозумілою та доступною.

3. Підготовка кадрів. Важливо, щоб музейні працівники проходили навчання з інклюзивної педагогіки, мали базові знання з жестової мови, психології роботи з людьми з інвалідністю.

4. Співпраця з освітніми закладами. Музей має бути партнером школи, особливо в реалізації інтегрованих уроків географії та культури, що включають екскурсії, практичні заняття, майстер-класи.

Роль інклюзивного музею в географічній освіті

Музей може стати ключовим інструментом у формуванні просторової уяви, розуміння кліматичних процесів, культурного різноманіття світу. Для учнів з порушеннями зору можна створювати об'ємні географічні карти, для людей із труднощами слуху – відео з субтитрами або жестовою мовою, а для дітей з ментальними порушеннями – спрощені тексти та інтерактивні ігри.

Зокрема, для тем на зразок "Кліматичні пояси світу", "Геополітична карта світу", "Міграційні процеси" інтерактивне музейне середовище дає можливість занурення в реальні приклади з мультимедійним супроводом [24].

Рекомендації для українських музеїв

1. Розробити національну програму інклюзивного розвитку музеїв із залученням Міністерства освіти та Міністерства культури.
2. Впровадити пілотні проєкти в ключових природничо-географічних музеях із застосуванням універсального дизайну.
3. Створити освітні комплекти (тактильні карти, буклети шрифтом Брайля, відео з сурдоперекладом) у співпраці з педагогами та науковцями.
4. Проводити регулярні навчання для музейних працівників, зокрема у співпраці з міжнародними експертами.
5. Залучати людей з інвалідністю до процесу проєктування інклюзивних програм, щоб враховувати реальні потреби цільової аудиторії [14].

Таким чином, інклюзивний музей як складова географічної освіти в Україні має потенціал стати не лише осередком знань, а й рушієм культурної рівності. Світова практика доводить, що інклюзивність не лише можлива, а й ефективна – за умов комплексного підходу та партнерства між культурною, освітньою та соціальною сферами. Україна має всі передумови для того, щоб вивести музейну справу на новий рівень – доступний, інтерактивний і відкритий для всіх .

ВИСНОВКИ

У результаті виконання поставлених у дослідженні завдань було досягнуто мети бакалаврської роботи – обґрунтовано теоретичні засади та практичні шляхи розвитку інклюзивного музейного простору як ефективного засобу географічної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Основні висновки відповідають кожному із дослідницьких завдань:

1. *Теоретичний аналіз наукових джерел* засвідчив, що інклюзивна освіта і музейна педагогіка мають спільні ціннісні орієнтири – доступність, рівність, розвиток потенціалу кожної дитини. Музей як позашкільний освітній простір здатен інтегрувати принципи інклюзії, забезпечуючи комфортне, емоційно насичене і багатосенсорне навчальне середовище.
2. *Педагогічні умови та принципи організації музейної діяльності* для дітей з ООП включають: урахування нозологічних особливостей, застосування принципу універсального дизайну, створення безбар'єрного середовища, адаптацію змісту й методів подачі інформації, використання жестової мови, аудіоописів, тактильних матеріалів, а також участь асистентів. Принципи гуманізму, варіативності, партнерства і диференціації є базовими у побудові інклюзивного музейного освітнього процесу.
3. *Аналіз вітчизняного та міжнародного досвіду* показав, що у країнах Європи та США активно впроваджуються інклюзивні цифрові практики, зокрема віртуальні тури, VR/AR-технології, сенсорні та адаптивні експозиції. В Україні такі ініціативи реалізуються переважно в межах пілотних або грантових проєктів, зосереджених у великих містах. Цифрові формати дозволяють зробити музей доступним для ширшого кола дітей, включаючи тих, хто перебуває в ізоляції чи має обмежену мобільність.
4. *Оцінка стану інклюзивного доступу до музеїв в Україні* показала наявність позитивної динаміки, але нерівномірність розвитку. Найбільш прогресивні приклади спостерігаються у Києві, Львові, Харкові, Полтаві, де запроваджено інклюзивні аудіогіди, жестові екскурсії, тактильні моделі, віртуальні подорожі. Водночас, брак фінансування, нестача підготовлених

кадрів і відсутність системної державної політики залишаються бар'єрами для повноцінного впровадження інклюзії.

5. *Розроблено модель віртуального інклюзивного музейного простору «Музей без меж»* як дидактичного інструменту географічної освіти. Ця модель передбачає інтерактивні віртуальні тури музеями України з адаптованим змістом, зручним інтерфейсом, можливістю індивідуалізованого темпу навчання та супроводом для дітей з різними потребами. Такий формат є надзвичайно актуальним в умовах війни та дистанційного навчання, забезпечуючи безпечний та рівний доступ до культурно-освітнього середовища.

Таким чином, дослідження підтвердило доцільність системного розвитку інклюзивних музейних практик як частини сучасної географічної освіти. Їх впровадження сприятиме не лише академічному зростанню дітей з ООП, а й їхній соціалізації, культурній інтеграції та формуванню географічної картини світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вайдахер, Ф. Загальна музеологія. Львів: Літопис. 2005. 628 с.
2. Відчути світ наосліп: як інклюзивний музей у Києві проводить екскурсії у повній темряві. URL: <https://rubryka.com/article/museum-inclusion/>.
3. ВІРТУАЛЬНА ЕКСКУРСІЯ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПРИРОДНИЧОЇ ДИСЦИПЛІНИ: МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/46/48.pdf>.
4. Галасюк С.С.,Нездоймінов С.Г. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності: навчальний посібник. 2016. 248 с.
5. Доступність музеїв для відвідувачів з інтелектуальними порушеннями. URL: <https://naiu.org.ua/dostupnist-muzeyiv-dlya-vidviduvachiv-z-intelektualnymy-porushennyamy/>.
6. Звіт про аудит доступності українських музеїв. ГО «Безбар'єрність». 2021.
7. Закон України «Про туризм» [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.
8. Інклюзивність музейних просторів як можливість розвитку екскурсійної діяльності для осіб з обмеженими можливостями. URL: https://constructgeo.knu.ua/assets/num/num_4_special_2024/4_sp_24_04.pdf?utm_source=chatgpt.com.
9. Інклюзія в музеї. Харківський художній музей. URL: <https://artmuseum.kh.ua/inklyuziya-v-muzeyi.htm>.
10. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР//База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>.
11. Ласкій І. Музейна педагогіка.//Мистецтво та освіта. 2009. С. 27-30.
12. Методичні рекомендації з інклюзивного супроводу в музеях. МОН. 2020.
13. Мистецький арсенал. URL:<https://artarsenal.in.ua/vidviduvacham/dostupnist/>.
14. Міністерство культури та інформаційної політики України. План заходів з інклюзії в культурній сфері. 2023.
15. Музейна педагогіка в науковій освіті: монографія/ред. кол.:С. Довгий, О. Топузов, В. Бітаєв та ін.; за наук. ред. С. Довгого. Київ: Національний центр

- «Мала академія наук України», 2020. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/Museums_2021_Volume_1_web.pdf.
16. Музеї України Кабінет Міністрів України. "Про забезпечення доступу до культурних і освітніх ресурсів для дітей з інвалідністю в умовах війни". Офіційний сайт інформаційні матеріали про державні ініціативи щодо підтримки дітей з інвалідністю. 2022.
17. Музейний портал ЮНЕСКО. "Віртуальні екскурсії як інструмент інклюзивної освіти". UNESCO_- дослідження про вплив віртуальних екскурсій на навчання дітей з обмеженими можливостями. 2021. URL: https://museum.mcsc.gov.ua/museums?utm_source=chatgpt.com
18. МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ І МУЗЕЇВ У СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ. URL: <file:///C:/Users/Bizzard28/Downloads/96704204.pdf>
19. Офіційний сайт Національного науково-природничого музею НАН України. URL: <https://museumkiev.org>
20. Павленко А. Освітній потенціал біографічного методу музейної педагогіки. Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 26 листопада 2020 р./за наук. ред. С. Довгого. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2020. URL: https://academia.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12_2020_.pdf. с. 310
21. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/61.pdf
22. Регіональні освітньо-культурні проєкти у співпраці з музеями. Культура і освіта, 2022.
23. Рекомендації ЮНЕСКО щодо інклюзивної культури в музеях. 2019.
24. Роговцева М. Методичні засади створення тактильних матеріалів у географії. Вінниця. 2023.
25. Романенко Т. Проблеми розвитку інклюзивного туризму в Україні/Т. Романенко//Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації:

- Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, р. Ужгород: ПП «Інвазор», 2017. С. 61-63.
26. Силко Р. М. Особливості естетичного виховання студентів засобами музейної педагогіки. Народна освіта: електронне науково фахове видання. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=956.
27. СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО МУЗЕЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ВАЖЛИВА СКЛADOVA ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ URL: <file:///C:/Users/Bizzard28/Downloads/303883-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-701954-1-10-20240511.pdf>.
28. Тактильні копії експонатів. Харківський художній музей. URL: <https://artmuseum.kh.ua/novini/taktilnix-kopiyi-eksponativ.html>.
29. Труніна І. М., Сосновська Ю. Р. Стан міжнародного туризму для осіб з інвалідністю в Україні. Modern Economics. 2019. №15(2019). URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-27](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-27). С. 191-195.
30. Удовиченко І. Музейна педагогіка: теорія і практика: науково-методичний посібник. Київ: Логос, Національний музей історії України, 2017. С.72. URL: https://www.academia.edu/33066932_2017_pdf.
31. Яковенко І. Стан інклюзивності українських музеїв: огляд. Львів: Видавництво ЛНУ. 2022. С. 25.
32. Яріко М. О. Філософія інклюзивного туризму/М.О.Яріко//Культура України. 2017. С. 119-128.
33. Accessibility at Kiasma Museum of Contemporary Art. URL: <https://kiasma.fi/en/accessibility/>.
34. Anishchenko A.P., Yariko M.O. Suspilnyi dialoh yak shliakh do stvorennia inkluzyvnoho turystychnoho prostoru (na prykladi KZK «Muzei im. K. I. Shulzhenko») [Public dialogue as a way to create an inclusive tourist space (on the example of organization "Museum of K. I. Shulzhenko")]. Kultura Ukrainy, випуск, 2021. (in Ukrainian). S. 28-34.

35. British Museum: Sign language guides.
<https://www.britishmuseum.org/visit/accessibility>.
36. British Museum. Special Educational Needs and Disabilities Access. 2023.
URL:<https://www.britishmuseum.org/>.
37. Co-Museum Project: Inclusive design in Austrian museums. URL: <https://icom-oesterreich.at/co-museum-inclusive-design/>.
38. Council of Europe: Council of Europe Action Plan to promote the right and full participation of people with disabilities in society: improving the quality of life of people with disabilities in Europe 2006-2015, Action line No. 2: Participation in cultural life, p. 13. 2006-2015. URL: www.coe.int/en/web/disability/action-plan.
39. Inclusive science education at the Science and Industry Museum, Manchester. URL: <https://www.scienceandindustrymuseum.org.uk/learn/accessibility>.
40. Louvre and Microsoft: Mixed reality and accessibility. <https://www.microsoft.com/en-us/accessibility/culture-louvre>.
41. Making heritage accessible: Denmark's National Museum app. URL: <https://natmus.dk/english/visit-the-museum/national-museum-of-denmark/museum-app/>.
42. Martynchuk O.V. Teoriia ta praktyka pidhotovky fakhivtsiv zi spetsialnoi osvity do profesiinoi diialnosti v inkliuzyvnomu osvithnomu seredovyshchi [Theory and practice of training specialists in special education for professional activities in an inclusive educational environment].: dys. ... d–ra ped. nauk: 13.00.03. Kyiv, 2019. S. 614.
43. Multisensory Technologies for Inclusive Exhibition Spaces: Disability Access Meets Artistic and Curatorial Research. MDPI. URL: <https://www.mdpi.com/2414-4088/8/8/74>.
44. Musée de l'Homme. Accessibilité et expositions inclusives. URL: <https://www.museedelhomme.fr>. 2022.
45. Museo Nazionale Romano: Tactile tours and Braille experiences. URL: <https://museonazionaleromano.beniculturali.it/en/accessibility/>.
46. museum-digital:global URL: https://uk.about.museum-digital.org/?utm_source=chatgpt.com.

47. Rijksmuseum AI adaptation project. URL: <https://www.rijksmuseum.nl/en/press/ai-accessibility-project>.
48. Spatial. URL: <https://www.spatial.io/>.
49. Smithsonian Institution. Accessibility Programs. 2023. URL: <https://www.si.edu/accessibility>.
50. Towards Inclusive Cultural Spaces: China Hosts Landmark Symposium on Museum Accessibility for Persons with Disabilities. URL: https://www.unesco.org/en/articles/towards-inclusive-cultural-spaces-china-hosts-landmark-symposium-museum-accessibility-persons?utm_source=chatgpt.com.
51. V&A Museum: Neurodiversity and inclusive design. URL: https://www.flolondon.co.uk/all-posts/v-and-a-to-launch-groundbreaking-exhibition-on-design-and-disability?utm_source=chatgpt.com.
52. Virtual Reality. Accessible to everyone? - Network of Heritage Sites. URL: <https://ice-age-europe.eu/News/Magazine-detail/virtual-reality-accessible-to-everyone.html>.
53. Yasenovska Mariia, Zinenko Mariia. Krashchi praktyky inkliuzii [Best practices of inclusion]. 2020.

ДОДАТКИ

Екскурсія людей з обмеженими можливостями

Миколаївський обласний краєзнавчий музей в грі Spatial як виглядав до зруйнування та після в реальності.

Віртуальний музей в Києві “Чорнобиль”

